

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA BANATULUI ÎN ANII PRIMEI MARI CONFLAGAȚII MONDIALE

Vasile Dudaș *

Cuvinte cheie: *primul război mondial, Banatul, agricultură, industrie, viață politică*
Schlagwörter: *der erste Weltkrieg, Banat, Landwirtschaft, Industrie, politische Leben*

La începutul verii anului 1914, cercurile conducătoare ale Monarhiei Dunărene se străduiau să convingă aliatul lor german că situația Imperiului devenise intolerabilă în Balcani. Într-un lung memoriu întocmit la Ministerul de Externe și expediat la Berlin împreună cu o scrisoare autografă a împăratului Francisc Iosif, se lăsa să se înțeleagă că sosise vremea pentru o acțiune militară preventivă împotriva Serbiei, considerată „adversarul cel mai înfocat al Monarhiei”¹ în Peninsula Balcanică.

Peste puțin timp, arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului își anunțase prezența la derularea tradiționalelor manevre militare anuale care fuseseră programate în Bosnia.

În acele zile, în Serbia se comemorau împlinirea a 525 de ani de la bătălia care avusese loc la Kossovopolje. La 15 iunie 1389, cneazul Lazăr aliat cu bosniicii și macedonienii era înfrânt cu toată rezistența sa legendară. Pentru sârbi începuseră ani grei de aservire otomană. Prezența în zonă a înaltului demnitar austriac în acele momente, era percepută de către o mare parte a opiniei publice sârbe, ca o demonstrație de forță la granițele statului și un afront național. Câțiva tineri naționaliști bosnieci iau hotărârea de a răspunde printr-un atentat. După mai multe consultări ei au alcătuit un minuțios plan de acțiune. Încercarea a avut loc în ziua de 28 iunie în orașul Sarajevo. După o primă tentativă nereușită, întreprinsă de Nedjalko Cabrinović, prințul moștenitor Franz Ferdinand și soția sa Sofia au fost asasinați câteva minute mai târziu prin două focuri de revolver trase de către studentul Gavrilo Princip în vârstă de 19 ani.

Deși nu era prea simpatizat de către unii reprezentanți ai cercurilor conducătoare din Budapesta și Viena, datorită proiectelor sale reformatoare privind Imperiul, moartea arhiducelui și a soției sale, a surescitat opinia publică din

Monarhie. ”Această groaznică catastrofă a produs o mare deprimare și un doliu general - consemna în acele zile preotul Silviu Bichiceanu din satul Nerău, comitatul Torontal - la acest doliu am luat și noi Românii parte și încă în mod loial și sincer. În întreaga noastră metropolie s-au tras clopotele, s-au arborat steag negru pe biserici și s-au oficiat parastase pentru odihna sufletelor reposedaților. Comitetul Național Român din Ungaria și Transilvania a depus pre scriul clironomului o splendidă cunună cu panglica trei color roșu, galben și vinet cu o inscripție tot atât de frumoasă. România încă s-a asociat doliului dând expresie intristării de carea e cuprinsă în forme foarte impunătoare. Regele Carol, principele moștenitor Ferdinand, ministrul președinte, camera și senatul au trimis numai decât telegrame de condolențe. Regele a ordonat doliu de 4 săptămâni și împreună cu clironomul Ferdinand au trimis splendide cununi de flori naturale pre cosciugurile regretaților reposedați. Am avut noi Românii și cauze a ne întrista și a jeli sincer pre clironomul, căci el era speranța noastră în un viitor mai bun la urcarea lui pre tron. În mai multe cazuri ne-a arătat deosebita lui interesare față de noi și justa noastră cauză. Constat aici, ca hegemonii noștri Maghiarii au julit numai de rușine și numai pentru ochii lumii. Sigur în inimile lor, vestea acestei groaznice catastrofe și mari pierderi, s-au bucurat căci clironomul le cam încurca socotelile lor și care le făceau pre contra naționalităților din Ungaria. Nu s-au rușinat apoi a-și arata aceasta la anumite ocaziuni și locuri. Ura față de naționalitatea sârbă s-a manifestat îndată după atentat în forme urâte ba chiar și neiertate. In capitala Bosniei, în Sarajevo aproape toate localurile sârbești au fost formal distruse. Tipografiile, redacțiunile, hotelurile, școalele, bisericile și casele locuitorilor sârbi au fost formal nimicite. Nu a fost cruțată nici reședința metropolitului sârbesc din Sarajevo. Hotelierul Ieftanovici din Sarajevo se zice că a îndurat pre calea vandalismului pagube de jumate milion de coroane. Ura față de sârbi s-a arătat în toată Bosnia

* Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade nr. 1, e-mail: vasiledudas@yahoo.com

1. *Primul război mondial 1914-1918 - texte și documente*, Editura Universității București, 1981, 182.

astfeliu încât a fost necesitate a se declara statariul. La multe case s-au făcut percheziție domiciliară și sute de sârbi au fost deținuți. Presa maghiară era cea mai înfuriată. Cerea pre scurt declararea războiului Sârbiei și tot în același timp laudau patriotismul sârbilor din Ungaria proprie. Și din această ținută a foilor maghiare se învederează mai mult o bucurie ascunsă și nădușită, decât o sinceră jale și regret pentru pierderea mare și înșamnată și pre carea a îndurat-o Monarhia Austro-Ungară prin pierderea timpurie a stâlpului Monarhiei și carele era marele clironom Francisc Ferdinand. Agitarea era la culme².

Într-adevăr mai multe publicații periodice ale vremii au început o furibundă campanie împotriva Serbiei și chiar a Rusiei pe care o considera autoarea morală a atentatului. În noile împrejurări, diplomația vieneză condusă de contele Leopold von Berchtold, căruia i se imputau mai multe eșecuri pe plan internațional a făcut tot ce i-a stat în putință pentru deplinul acord al Germaniei wilhelmiene în vederea unui marș victorios asupra Belgradului, considerând că situația internațională era prielnică Puterilor Centrale.

Întrunit la Viena în ziua de 7 iulie, sub președenția contelui Berchtold, Consiliul de Miniștri pentru probleme comune, a dezbătut măsurile care se impuneau „spre ameliorarea catastrofei de la Sarajevo și spre a aplana dificultățile survenite în Bosnia și Herțegovina”³. O parte a celor prezenți au formulat rezerve împotriva unei acțiuni militare precipitate împotriva Serbiei. În comunicatul dat publicității, era desmințită știrea lansată de unele publicații potrivit căreia s-ar fi hotărât să se ia măsuri militare energice împotriva Serbiei, „întrucât actele nu prezentau nimic compromișător pentru Serbia oficială și în consecință, Monarhia își menține poziția ei pacifistă”⁴. Totodată se consemna faptul că au fost luate măsuri severe în privința administrării Bosniei și Herțegovinei iar șeful diplomației s-a deplasat în cunoscuta stațiune montană Ischl pentru a informa suveranul în legătură cu cele hotărâte.

Reuniți la 14 iulie, membrii Consiliului de Miniștri au reanalizat situația și după lungi discuții, adepții politicii de mână forte au reușit să încline balanța în favoarea lor, cu argumentul că pentru liniștea internă a statului era necesară înăbușirea prin forța armelor a mișcării naționaliste sârbe. Se spera că operațiile militare împotriva Serbiei

vor fi de scurtă durată, deoarece Rusia nu era încă pregătită pentru o confruntare decisivă cu Puterile Centrale. Diplomația austro-ungară se înșela în această privință, deoarece Imperiul țarist, ca mare putere și sprijinitor consecvent al slavilor, nu putea permite distrugerea statului sârb.

În interpelarea adresată în Dieta din Budapesta de contele Apponyi către primul ministru legată de evenimentele care se derulau în capitala Serbiei, se sublinia faptul că „monarhia nu-i permis să se umilească, ci trebuie să ridice pretențiunile ce numai se pot face față de un stat cult pentru tragedia din Sarajevo. I se pare însă că lucrurile au degenerat încât se poate răspunde numai cu intrarea armatei în Serbia”⁵.

Între timp, în cancelariile diplomatice ale statelor europene se desfășura o activitate febrilă. Guvernul rus a protestat împotriva învinuirilor aduse. Cercurile guvernante din Franța, Anglia, Italia și din alte țări europene cereau moderație și depășirea crizei. Contactele dintre Viena și Berlin s-au intensificat. Solicitat să-și spună cuvântul, șeful Marelui Stat Major General german, generalul Hellmuth von Moltke l-a informat pe împăratul Wilhelm al-II-lea că din punct de vedere militar nu se ridica nici o problemă. În urma acestei asigurări, oficialitățile germane le-au comunicat celor austro-ungare că în cazul unui conflict cu Serbia, pot să aștepte cu încredere sprijinul total al aliatului lor. În momentul când diplomația engleză a propus ca Germania, ori o conferință europeană să medieze conflictul, a venit răspunsul brutal al împăratului german că este o problemă locală austro-sârbă, ce nu privea nici Rusia, nici Anglia și nici o altă țară din lume.

În baza asigurărilor primite, șeful diplomației austro-ungare l-a însărcinat pe baronul Giesl von Geislingen, în calitate de reprezentant al Monarhiei la Belgrad, să înainteze guvernului sârb o notă diplomatică cu caracter ultimativ. Solicitățile imperiului erau concepute într-o manieră care obliga orice stat să le respingă, dacă voia să-și păstreze onoarea și independența. Ultimatumul începea prin a arăta că Serbia nu a respectat obligațiile asumate prin Declarația din 31 martie 1909, cu ocazia anexării Bosniei de către Austro-Ungaria, tolerând pe teritoriul ei activități antiaustriece. Răspunsul era așteptat până la 25 iulie, ora 17. Diplomația sârbă a încercat să evite conflictul, dar concesiile oferite au fost considerate ca insuficiente.

La 26 iulie Marele Stat Major General austro-ungar a dispus mobilizarea parțială a forțelor sale armate. A intrat în vigoare Legea militară adoptată

2. *Înscrisurile de la Nerău - o istorie a locului. Cronica bisericii parohiale gr. ort. romane din comuna Nerău - Dugoselo*, Ed. Graphite, 110-111.

3. *Românul*, IV, nr.138, din 25 iunie/9 iulie 1914 ; *Temesvári Hírlap*, XII, nr. 155, din 9 iulie 1914.

4. *Ibidem*.

5. *Românul*, IV, nr. 144, din 3/16 iulie 1914.

în anul 1912. În cadrul mai multor corpuri de armată au fost chemați sub arme rezerviștii în vârstă de până la 42 de ani⁶. Peste două zile, Austro-Ungaria a declarat oficial război Serbiei. S-a trecut astfel la mobilizarea generală a armatei comune, a marinei de război, a trupelor din Landwehr și Honvédelem precum și a celor din Bosnia și Herțegovina. În apelurile lansate în acele zile, cercurile guvernante de la Viena și Budapesta, lăsau să se înțeleagă că sosise momentul adevărului pentru toți locuitorii de a-și manifesta loialitatea față de tron și patrie. În proclamația intitulată „Către popoarele mele credincioase” lansată la 28 iunie, împăratul Francisc Iosif sublinia: „Mă încred în popoarele mele, care, în toate timpurile de furtună, s-au adunat unite și fidele în jurul Tronului meu, și pentru cinstea, mărirea și puterea patriei lor, sunt gata chiar și la cele mai grele jertfe”⁷. În același timp, manifestul guvernului maghiar însera pe un ton amenințător: „Vom trece prin momente grele, când vom avea lipsă de iubirea de patrie a întregii națiuni maghiare. Așteptăm și sprijinul cetățenilor nemaghiari ai țării. Vom ști noi strivi pe cei ce ascultă de glasul agitatorilor”⁸.

Potrivit ordonanței imperiale, toți rezerviștii trebuiau ca în termen de 24 de ore să se prezinte la unități. Concomitent, cei doi miniștri de interne au făcut apel către toți cetățenii care din diferite motive se aflau în străinătate să se întoarcă acasă pentru satisfacerea obligațiilor militare.

Publicațiile periodice ale vremii au primit dispoziții de a face cunoscut cititorilor, pedepsele grele la care se expuneau cei care nu executau întocmai și la timp ordinele primite.

În momentul decretării mobilizării generale, Banatul era înglobat în hotarele Ungariei și se compunea din punct de vedere teritorial-administrativ din trei comitate: Timiș, Caraș-Severin și Torontal. Potrivit recensământului general întreprins în anul 1910 satele și orașele bănățene numărau 1.460.400 locuitori din care 582.835 erau români, 334.878 germani, 263.531 sârbi, 206.346 maghiari, 21.419 slovaci, 4551 croați, 2378 ruteni, 45.462 alte naționalități. Comitatul Timiș se diviza în 11 plăși: Aradu Nou, Biserica Albă, Buziaș, Centrală, Ciacova, Deta, Cubin, Lipova, Recaș, Vinga, Vârșeț; comitatul Caraș-Severin în 14 plăși: Bega, Bocșa, Bozovici, Caransebeș, Lugoj, Făget, Jam, Moldova Nouă, Mureș, Oravița, Orșova, Reșița, Timiș, Teregoava iar comitatul Torontal tot în 14 plăși: Alibunar, Covăcița, Banloc, Cenei, Modoș, Becicherecu

Mare, Kikinda Mare, Sânnicolau Mare, Panciova, Pardani, Periam, Jimbolia, Törökbecse, Canija Turcească⁹.

Din punct de vedere militar, garnizoana principală a zonei era orașul Timișoara. Aici își avea sediul Corpul VII armată austro-ungar. De asemenea în localitate își desfășurau activitatea comandamentele unor mari unități. Subunități militare importante erau dislocate la: Lugoj, Caransebeș, Oravița, Orșova, Becicherecu Mare, Vârșeț, Chichinda Mare și Seghedin. Din datele statistice rezulta ca aceste structuri militare aveau în componența lor mase compacte de reprezentanți ai naționalităților care trăiau în zonă¹⁰. Astfel, regimentul 43 Caransebeș și 61 Timișoara aveau în evidență 40 % militari de naționalitate română. Trebuie subliniat faptul că mai mulți ofițeri aparținând naționalităților, care dispuneau de calități fizice și intelectuale dețineau importante funcții de comandă. În eşaloanele inferioare activau apoi mulți ofițeri de naționalitate română, sârbă, croată, slovenă, slovacă, cehă și bulgară.

Încă din primele momente de după decretarea mobilizării, autoritățile au trecut la o intensă activitate de susținere a operațiilor militare prin toate canalele de propagandă. Majoritatea gazetelor bănățene încercau să-și convingă cititorii că mult stimatul părinte al națiunii, bunul împărat - rege Francisc Iosif în al optzeci și patrulea an al vieții sale și-a chemat poporul la luptă pentru o necesitate extremă. Jertfa de sânge era necesară pentru a pedepsi adversarii săi, perfizi și criminali care au amenințat liniștea statului. Dacă s-a recurs la arme, aceasta s-a făcut din necesitatea apărării legitime împotriva unui dușman șiret și perfid care fără nici un motiv a atentat la pașnica Austro-Ungarie. Pretutindeni atârnavu afișe care anunțau mobilizarea. În gări trenurile se umpleau de recruții proaspăt încorporați, steagurile fâlăiau, muzica răsuna zgomotoasă. Pe străzile localităților se formau cortegii, cei chemați sub drapel mășșăluiau în triumf, fețele lor erau radioase pentru că erau aclamați, ei, oameni neînsemnați în viața de zi cu zi, pe care altminteri, nimeni nu-i sărbătorea și nu-i băga în seamă. Publicația „*Temesvári Hírlap*” însera cu satisfacție la 29 iulie că din zori și până în seară numeroși locuitori ai orașului de pe Bega își manifestau în stradă atașamentul lor la declanșarea operațiilor militare. „Prietutindeni - consemna unul din redactorii săi - puteau fi auzite strigăte:

6. *Temesvári Hírlap*, XII, nr. 171, din 26 iulie 1914

7. *Românul*, IV, nr. 156, din 17/30 iulie 1914.

8. Idem, 157, din 17/30 iulie 1914.

9. *Magyar statisztikai közlemények. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*, első rész, Budapest, 1912, 342-3712.

10. *Militär-statistisch Jahrbuch*, Wien, (1869-1914); V. Popeangă, *Voluntarii bănățeni în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, în *Ziridava*, XVIII, 1993, 217.

„Trăiască războiul”, „Trăiască regele”, „Trăiască patria”¹¹. Și preotul Bichiceanu consemna legat de atmosfera acelor zile că „Fierbea ura față de mica Serbie în hegemonii noștri maghiari. Insulele la adresa ei se țineau lanț. Cântau cu toții o cântare compusă în grabă și care începea cu *Megai Kutya Szerbia*”¹². În această atmosferă s-au îndreptat spre centrele de mobilizare mii de locuitori ai Banatului.

În spatele atmosferei de paradă, a ceremoniilor și a cuvântărilor patriotarde, în sufletele multora din cei cărora li se cerea jertfa supremă domnea însă un mare zbulucium sufletesc. Numeroși locuitori erau îngroziți de gândul că urmau să lupte împotriva unor popoare față de care nu aveau sentimente de ură. Cunoscutul culegător de folclor George Cătană, care funcționa ca învățător în satul Valeadeni din comitatul Caraș - Severin consemna legat de momentul plecării primilor locuitori pe front: „Era o duminică după amiază în vara anului 1914. Tot satul era la horă înaintea bisericii și-și petrecea minunat, când sosi porunca de mobilizare, dată prin baterea tobei. În ziua următoare se adunară la Primărie nu numai cei chemați ci întreg satul cu mic cu mare; intrară apoi în sfânta biserică, li se servi slujba divină cu sfânta cuminecătură. Bătrânul preot Ioan Meda și învățătorul le ținu cuvântări de îmbărbătare, temere de Dumnezeu și iubirea aproapelui. Au plecat atunci 50 de voinici. Apoi s-au făcut alte anunțări. Jalea cuprinsese satul. Vești triste soseau acasă”¹³.

Și publicația social-democrată timișoreană „Volkswille” a publicat un serial de articole în care erau prezentate stările de deprimare care domneau în rândurile multor recruți în momentele despărțirii de familie. „Toți și-au adus de acasă ultimii groși pe care-i cheltuiesc în restaurante, căci zile întregi au fost siliți să aștepte miile de rezerviști până le-a venit rândul pentru înrolare - consemna un reportaj apărut în numărul din 1 august. Și când grupuri izolate stimulate de alcool au parcurs orașul cântând, cotidienele locale au descris aceasta ca o manifestare a marelui entuziasm. În gară s-au petrecut scene zguduitoare. Uneori parcă îmbrățișările și sărutările nu voiau să ia sfârșit printre bocetele celor rămași. O parte a trupei regimentului 61 mărșăluia în sunetele muzicii spre gară. Deodată, un copilăș de trei ani începu să fugă după bărbați. Tată, tată dragă - striga el - dacă tu pleci, nu vom avea pâine tată, nu pleca. Un soldat înrolat, cu umeri largi,

ars de soare se clătină, ridică la pieptul său copilul. În clipa următoare, femeile și copii ajung din urmă soldații. Plânsete, oftaturi, bărbații își șterg cu mâneca fețele pline de lacrimi”¹⁴.

Potrivit unor surse, pâna la sfârșitul campaniei din 1914, autoritățile austriece și ungare au reușit să mobilizeze 2,3 milioane de soldați aparținând tuturor naționalităților¹⁵.

Este greu de stabilit o cifră exactă a numărului locuitorilor din satele și orașele Banatului care au fost chemați sub arme. Potrivit listelor apărute în gazeta „Românul”, numai în primii doi ani ai războiului au fost mobilizați: 202 locuitori din Giroc, 132 din Seceani, 67 din Sănnicolau Mare, 61 din Murani, 64 din Munar, 97 din Felnac, 124 din Alioș, 143 din Bata, 90 din Bacău de mijloc, 127 din Birchis, 93 din Bruznic, 148 din Căpâlnaș, 111 din Căprioara, 138 din Chesinț, 138 din Guvesdia, 101 din Fibiș, 72 din Labașinț, 67 din Ostrov, 83 din Sălciva, 82 din Șiștarovăț, 130 din Țela, 92 din Ususău, 52 din Zabalț, 182 din Lipova, 78 din Maidan, 74 din Târgoviște, 124 din Oravița, 117 din Boldur, 296 din Berzeasca, 70 din Jebel, 270 din Răcășdia, 778 din Rudăria¹⁶.

Într-o adresă datată 6 decembrie 1914 și expedită redacției gazetei „Românul”, preotul Dimitrie Lupea însera numele locuitorilor din satul Jena, comitatul Caraș-Severin, care fuseseră mobilizați până la 1 decembrie. Din însemnările sale rezulta că la o populație de 700 de locuitori 100 fuseseră chemați sub arme¹⁷.

Potrivit datelor culese de preotul Coriolan Buracu, în ținutul Almăjului au fost mobilizați 6614 locuitori la o populație de 24.196 suflete câte erau consemnate în localitățile: Bănia, Borlovenii Vechi, Borlovenii Noi, Bozovici, Dalboșeț, Gârbovăț, Lăpușnic, Moceriș, Pătaș, Prigor, Prilipeț, Putna, Ravesca, Rudăria, Șopotu Vechi, Șopotu Nou¹⁸.

Pe baza documentelor consultate în arhiva orașului Timișoara, primarul Geml József făcea cunoscut că până la 3 ianuarie 1918 plecaseră pe front 12.832 de persoane la o populație de 75000 de locuitori¹⁹.

Declanșarea operațiilor militare a dus la deschiderea a patru mari teatre de război: a) frontul

11. *Temesvári Hírlap*, XII, nr. 174, din 29 iulie 1914.

12. *Însemnările de la Nerău - o istorie a locului*, 111.

13. Arhiva Muzeului Banatului, *fond Nicolae Ilieșiu*, , dosar Valeadeni, f.4.

14. W. Marin, I. Munteanu, G. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului Timisoara, 99 ; *Volkswille*, din 1 august 1914.

15. M.N. Popa, *Primul război mondial 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, 176.

16. *Românul*, IV, nr. 264-269, din 1914.

17. *Ibidem*, nr. 264, din 30 noiembrie/13 decembrie 1914.

18. C. Buracu, *Din trecutul Almăjului și al Rudăriei*, Ed. Datina, f. a., 32.

19. J. Geml, *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből* (15 VI 1914 - 4 IX 1919), Timișoara, 1924, 65.

de vest (se întindea de la Marea Nordului până la frontiera elvețiană) pe care se înfruntau armatele germane cu cele franceze, belgiene și corpul expediționar englez; b) frontul de est (de la Marea Baltică până la Munții Carpați) unde se aflau față în față trupele germane și austro-ungare cu cele ruse; c) frontul de sud (balcanic) pe Dunăre și Sava pe care armata imperială combătea cu forțele militare sârbe și muntenegreane; d.) frontul transcaucazian unde se confruntau trupele ruse cu cele otomane. Pe frontul de est și balcanic au fost dirijate majoritatea unităților combatante bănățene.

Încă din primele zile ale războiului au loc confruntări violente între unitățile militare austro-ungare și sârbe. La 29 iulie monitorul „Alkotmány” este atacat de mai multe vase de patrulare sârbe. Tunurile instalate la Baziaș răspund prin bombardarea malului drept al Dunării și distrugerea a două monitoare inamice. La 12 august trupele chesaro-crăiești forțază cu succes râurile Drina și Sava, după ce în prealabil Belgradul fusese bombardat de mai multe ori de la Zemun. Generalul Oszkár Potiorek, fost guvernator al Bosniei și Herțegovinei, numit comandant general al unităților austro-ungare pe acest front, vedea confruntarea cu Serbia ca o campanie de pedepsire care urma să dureze maximum câteva săptămâni, pentru ca apoi trupele să fie transferate pe frontul rus. După câteva mici succese, unitățile sale sunt înfrânte în luptele de pe Muntele Cera. Trupele sârbe se aflau sub comanda tânărului Alexandru Karageorge moștenitorul tronului. El era consiliat de către generalul Radomir Putnik șeful Marelui Stat Major General și locțiitorul acestuia generalul Jivojin Misić. La 8 septembrie, generalul Potiorek dispune concentrarea a cinci corpuri de armată și declanșarea unei ofensive viguroase. Datorită presiunii mereu crescânde a adversarului, periodic întărit cu forțe proaspete, la 8 noiembrie apărarea sârbă cedează. Urmează înfrângerea de la Lazareva în urma căreia la 2 decembrie este ocupat Belgradul. Învingătorii n-au însă răgazul de a-și consolida pozițiile ocupate căci la 4 decembrie sârbii declanșează o puternică contraofensivă, la 5 decembrie obțin victoria de la Rudnik care urmată de succesul de la Kolubara duc la 15 decembrie la eliberarea capitalei. În zilele următoare inamicul este urmărit până la frontiere. Succesul sârbilor s-a datorat nu atât slăbiciunilor armatei austro-ungare cât mai ales eroismului cu care au luptat. Serbia dispunea de o armată mică dar disciplinată și de un corp ofițeresc competent, având experiența mai multor războaie consecutive. Relieful muntos i-a ajutat mult. În timp ce generalul Oszkár Potiorek a încercat să desfășoare acțiuni de mare anvergură, generalii sârbi și-au împărțit

unitățile în detașamente mici, foarte mobile, care înarmate ușor au hărțuit neconținut trupele imperiale provocându-le mari pierderi. În repetate rânduri, presa și-a informat cititorii că potrivit relatărilor unor răniți din spitale, în numeroase cazuri „femei și copiii au deschis foc asupra lor”²⁰. Pentru înlăturarea zvonurilor referitoare la motivele înfrângerii s-a ordonat efectuarea unei anchete. Concluzia dată publicității era că rațiunea a dictat „ca armata să nu fie angajată într-o luptă decisivă și că ea s-a retras dar nu a fost bătută”²¹. Totuși măsurile nu au întârziat să apară. La 23 decembrie împăratul Francisc Iosif făcea cunoscut că „la cerință proprie, din motive de sănătate” generalul Potiorek a fost pensionat, locul său fiind luat de către generalul de cavalerie arhiducele Eugeniu. Și șeful diplomației austro-ungare, contele Leopold Berchtold, unul din adepții politici de mână forte în Balcani și-a pierdut fotoliul la începutul anului 1915.

Un număr mare din tinerii încorporați în garnizoanele bănățene participă la luptele de pe frontul de est împotriva armatelor ruse. Dar să dăm cuvântul unui tânăr mobilizat, pentru descrierea momentului plecării spre câmpul de luptă și impactul cu realitățile primului atac din Galiția: “În sfârșit mobilizarea sosi și sufletul meu se ușură de o povară pe care de la atentatul de la Sarajevo o purtam. Plecarăm. Sosirăm în cazarmă toți cei chemați la arme la mobilizarea parțială și designați să plecăm spre Belgrad și Semlin. Nu fu însă așa. Standul se duse deja și din rezervă se formară marșbatalioane și eu fui cuprins în batalionul al doilea, compania prima. În câteva zile furăm echipați pentru război și trimiși cu trenul spre țintă necunoscută. Nu plecarăm spre Serbia ci spre Galiția. Trenul fugea în goană nebună și în gări publicul ne aclama însuflețit, pe când gândurile noastre zburau departe, spre acei care rămăseseră în urma noastră. Vedeam și acum o lume de femei cu ochii înlăcrimați tocmai la plecare. Atinse trenul cu compania noastră granițele Galiției și noi tot nu mai știam, că unde ne vom opri. Un fluierat nervos, un zgomot lugubru și trenul se opri în câmp deschis unde descinseserăm. Nu puturăm mânca de obosiți și după ce căpitanul designă avanposturile ne culcarăm. Nu visai nimic și dimineața când ne trezirăm înaintea noastră se întindea un ținut de tot necunoscut. Eram în Galiția. Nu-mi putui da seama, cum noi, cei designați pentru Serbia, ajunseserăm în direcție chiar opusă. Eram în Galiția și încă aproape de Lemberg. Plecarăm în marș regulat nu forțat. Pe

20. *Românul*, IV, nr. 178, din 14/27 august 1914.

21. *Ibidem* nr. 273, din 12/25 decembrie 1914.

la amiază auzirăm bubuituri de tunuri în depărtări destul de considerabile. După 12 ore de marș nu mai auzirăm nimic. E adevărat că era noapte. O noapte frumoasă de vară. După miezul nopții se suflă încet alarma și ne înșirăm în șiruri de bătaie. Nu aveam nici o impresie. Gândul meu era la cei de acasă și curiozitatea îmi alunga gândurile. Deodată o ploaie de gloanțe revărsă asupra noastră. Eram încă la adăpost și gloanțele dușmane nu putură face pagube în șirurile noastre. Deschiserăm și noi focul și începurăm a înainta până la cinci sute de pași, tunurile încetară și noi înintam spre inamic repede. Mai aveam 200 de pași. Ne apropiem mai tare. La 50 de pași se dă ordinul din ambele părți: asalt cu baioneta. Ne apropiem ca tigrii unii de alții. Se produse o învălmășeală colosală. Vaietele în toate limbile despicau văzduhul și lupta decurgea în mod cumplit. Străpuși de baionetă, muscalii cereau iertare, cei care mai rămăseseră se predară. Izbutirăm în ziua aceea. După ce ne retraserăm schimbând locul cu trupe proaspete ne culcarăm. Doream înainte să văd războiul. Acum îl aveam în fața mea. Nu-mi puteam da însă seama că trăiesc, ori numai am trăit. Abia realitatea mă mai smulge din letargie și totuși nici acum nu-mi dau seama asupra vremurilor în care trăim²².

Pe acest front, trupele ruse au atacat de la început cu vigoare pe cele austro-ungare. În zilele de 29-30 august ele le-au provocat o grea înfrângere în bătălia de la Lemberg. La 3 septembrie orașul a capitulat. În zilele de 24-28 septembrie a fost încercuită fortăreața Przemsł. Instalate în punctul strategic Uszok ele amenințau întreaga câmpie ungară. Marele duce Nicolae urma să forțeze Carpații cu 12 divizii de cavalerie și apoi să se îndrepte cu *Brigada sălbatică* asupra Budapestei. Salvarea a venit din partea aliatului german. Sub comanda experimentatului general Erich Falkenhayn trupele germane au intervenit energic. Timp de două luni în sectorul Varșovia-Ivangorod s-au desfășurat ciocniri violente. La 6 decembrie rușii au părăsit orașul Lodz iar la 23 decembrie Cracovia. Istoviți adversarii au trecut la defensivă pe tot frontul de est care se întindea în acel moment pe o lungime de 1.150 km²³.

Planurile strategice ale celor două tabere se bazau pe convingerea că războiul va fi de scurtă durată. Campania din vara și toamna anului 1914 a dovedit însă contrariul.

Treptat opinia publică austro-ungară a fost nevoită să constate că *expediția triumfală de presiune*, mult trâmbițată în primele zile după

mobilizare, nu urma a fi deloc ușoară. Pentru a ieși din impas, Puterile Centrale apelează la sprijinul Bulgariei. Ieșită din războaiele balcanice, profund nemulțumită de prevederile păcii de la București, aceasta aștepta momentul revanșei față de vecini. Pentru diplomația germană și austro-ungară atragerea ei de partea lor era considerată ca o achiziție deosebit de importantă, căci se asigura o legătură directă cu Turcia. Impresionate de succesele germane pe frontul rus și atrase de promisiunile teritoriale oferite în caz de victorie, cercurile conducătoare de la Sofia semnează un tratat de alianță și hotărăsc să atace Serbia fără nici o declarație de război.

În noile împrejurări, comandamentul comun al Puterilor Centrale i-a hotărârea de a scoate definitiv statul sârb din luptă. Pentru coordonarea operațiunilor militare, arhiducele Eugeniu își strămută cartierul general de la Agram la Timișoara și dispune dislocarea în Banat a mai multor unități. La 18 septembrie 1915, în orașul de pe Bega sosește generalul german August von Mackensen²⁴. În cursul lunii octombrie el are întâlniri cu reprezentanți ai Marelui Stat Major General al armatei bulgare și turce.

Grupul de armate germane și austro-ungare staționate în zonă, declanșează în colaborare cu unități bulgare care pornesc pe valea Moravei și a Vardarului, la 6 octombrie o puternică ofensivă împotriva Serbiei. După forțarea Dunării, a Savei și Drinei sunt cucerite Belgradul, Semendria, Sabațul și Nișul. Armata sârbă cu toate că a luptat eroic n-a putut rezista unor atacuri din mai multe părți, date de un adversar superior atât numeric și ca înzestrare tehnică. După pierderea bătăliei de la Kosovo din zilele de 24-29 noiembrie, unitățile sârbe înfrânte și-au continuat retragerea extrem de dificilă peste Munții Albaniei și Muntenegrului spre Marea Adriatică pentru a se pune sub protecția Antantei. Cu toate greutățile întâmpinate, ele au reușit să ajungă cu bine la țarm. 150.000 de soldați, subofițeri și ofițeri împreună cu prizonierii capturați erau astfel salvați. De reținut faptul că autoritățile sârbe au refuzat două oferte de a capitula fără condiții. Împreună cu armata și guvernul sârb s-a stabilit în insula Corfu. La 13 ianuarie 1916, armatele Puterilor Centrale au intrat în Cetinje capitala Muntenegrului iar la 27 februarie au ocupat portul albanez Dures. Scoaterea din luptă a Serbiei și a Muntenegrului costase însă armata germană, austro-ungară și bulgară sute de mii de morți, răniți și dispăruți²⁵.

22. *Românul*, IV, nr. 225, din 12/25 octombrie 1914.

23. V. Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Ed. Augusta, Timișoara, 1996, 54.

24. J. Geml, *Mackensen Temesvárott, Történelmi és Régészeti Értesítő*, XXXII, I-II füzet, Temesvárott, 1916, 11.

25. V. Dudaș, *op. cit.*, 57.

Situația se va complica mult pentru armatele chesaro-crăiești după intrarea în mai 1915 în acțiune a Italiei. S-a deschis astfel un nou front. Șeful Marelui Stat Major General austro-ungar, generalul Conrad von Hötzendorf ar fi dorit să scoată, într-un timp cât mai scurt, noul rival din luptă. Comandamentul german s-a opus considerând ca fronturi principale cele din Franța, Prusia Orientală și Galiția, detașând în zonă doar o singură divizie specializată în acțiuni alpine. Până în anul 1917 când apărarea italiană a fost străpunsă, aici a fost un război de poziții, singurul eveniment mai deosebit fiind cucerirea de către italieni, în august 1916, a orașului Gorizia.

Pentru anul 1916 comandamentul german hotărăște schimbarea direcției loviturii principale, din est, din nou pe frontul de vest cu scopul de a scoate Franța din luptă. Armata franceză rezistând eroic, reușește să oprească la Verdun ofensiva germană. Între timp, generalul rus Alexei Brussilov pornește o puternică ofensivă, sparge apărarea austro-ungară și înaintează până în Carpați amenințând pătrunderea pe teritoriul austro-ungar.

Succesele militare ale Antantei sunt conjugate cu succese diplomatice, căci, în martie Portugalia iar în august România părăsesc poziția de neutralitate și declară război Puterilor Centrale. În plus, trupele sale se instalează în Grecia și câteva localități din Macedonia. În această situație, Marele Stat Major General german și austro-ungar se văd nevoite să dirijeze pe noul front din Carpați mai multe mari unitați.

Hotărârea germanilor de a declanșa războiul submarin nelimitat, respingerea propunerilor formulate de către președintele american Wilson, încercarea ca Reichul în alianță cu Mexicul să atace S.U.A, a dus la intrarea în război a acestora de partea Antantei, în aprilie 1917. În scurt timp puterilor Antantei se va alătura și Grecia.

Zguduită de două revoluții, în februarie și octombrie 1917, Rusia iese din război și încheie la Brest-Litovsk pace separată cu Puterile Centrale. Tratatul semnat de Rusia Sovietică și Puterile Centrale conținea 13 articole și era însoțit de mai multe anexe care stipulau acorduri suplimentare. În articolele principale se prevedea încetarea războiului, demobilizarea completă a armatei ruse, dezarmarea navelor de război, repararea daunelor, schimbul de prizonieri. Abandonată de aliați și România se vede nevoită să încheie la București o pace separată cu adversarii.

În urma încheierii celor două tratate de pace, blocul *Cvadruplei Alianțe* înregistrase un mare succes, căci pe întregul front de răsărit, de la Murmansk și până la Marea Neagră, impuseser

învingșilor condiții grele de capitulare. Avantajele militare și economice obținute le dădea speranța că în scurt timp balanța victoriei se va înclina de partea lor și pe frontul de vest.

Treptat, autoritățile austro-ungare ajung la concluzia ca pentru a ridica moralul militarilor aparținând naționalităților trebuie să ofere unele satisfacții. Posibilitatea de a intona unele cântece naționale, permisiunea de a purta cocarde naționale a avut desigur și un efect psihologic.

Pentru a stimula actele de curaj, oficialitățile promiteau acordarea de medalii și ordine precum și avansări la excepțional celor care se distingeau prin fapte de eroism. Astfel, potrivit unei dispoziții a Ministerului de Război militarii decorați cu medalii de aur, argint clasa I și a-II-a urmau să primească o pensie cuprinsă între 7 și 30 de coroane lunar pe tot timpul vieții²⁶. Din lectura „Buletinului oficial” al armatei precum și a publicațiilor vremii rezultă că numeroși ofițeri, subofițeri și soldați bănățeni au beneficiat de avansări și medalii.

Printre ofițerii români care s-au remarcat în mod deosebit se numără generalul bănățean Gheorghe Domășneanu, originar din Mehadia. După absolvirea cu succes a Academiei militare și a Școlii de război din Viena, datorită calităților a parcurs într-o perioadă scurtă numeroase trepte ale ierarhiei militare și totodată a îndeplinit mai multe funcții de comandă mai ales pe linie de stat major. În anul 1911 a fost avansat la gradul de lt.col. și promovat de la Reg. 33 Arad la comanda Secției operative din cadrul Ministerului de război. În primii doi ani ai conflagrației a activat în cadrul Biroului de operații al Marelui Stat Major General al armatei imperiale iar apoi în calitate de general de brigadă a condus St. major al Armatei a-X-a care opera pe frontul italian. De subliniat că deși a deținut funcții înalte nu i-a uitat niciodată pe cei din rândurile cărora se ridicase. A urmărit cu atenție starea sufletească a militarilor români prezenți pe fronturile de luptă. A fost mereu alături de ei. Când și cât a putut i-a ajutat²⁷.

Tratamentul inuman aplicat în multe cazuri a făcut ca un mare număr de militari bănățeni să profite de orice situație favorabilă pentru a dezerta în spatele frontului ori a trece la inamic. Într-o scrisoare adresată fruntașului român Ioan Mișu din Orăștie, unul din miile de soldați români aflați pe frontul din Galiția relata amănunțit despre condițiile grele și mizeria de pe front, nedreptățile de tot felul și insultele pe care le îndurau zilnic din partea multor ofițeri. „Fie-vă milă barem de copiii

26. *Românul*, IV, nr. 219, din 5/18 octombrie 1914.

27. *Voința Banatului*, II, nr. 45, din 4 martie 1922; *Dacia*, II, nr. din 29 septembrie 1940.

noștri care pier cu zilele acasă și noi aici, că avem câte patru-cinci copii și n-au ce mânca. Ne-am ruga, dacă ați putea face cumva să ne scăpați de aici, că de nu, tot ne dăm prinși”²⁸ - consemna documentul menționat. Autoritățile administrative bănățene au primit dispoziții potrivit cărora periodic trebuiau să afișeze liste cu cei care trecuseră la inamic, ordinele de urmărire și tablele cu cei reținuți. De asemenea erau sistate ajutoarele acordate familiilor celor care se sustrăgeau obligațiilor militare.

Printre factorii care au avut repercusiuni importante asupra stării de spirit a ostașilor prezenți în tranșee, un rol important l-au avut veștile venite de acasă referitoare la greutățile pe care le îndurau zi de zi familiile lor. În baza legislației aflate în vigoare, autoritățile promiseseră că membrii familiilor celor mobilizați, care erau lipsiți de sprijin urmau a primi bilunar ajutoare în bani prin intermediul primăriilor. De asemenea văduvele și copiii orfani ai ofițerilor și subofițerilor căzuți pe câmpurile de luptă, urmau să primească pensii anuale care variau în funcție de gradul militar al celui dispărut²⁹. În scurt timp, din localități au început să sosească vești alarmante. Erau semnalate rechiziții ale produselor agricole, a animalelor de tracțiune, a mijloacelor de transport, sechestrări de bunuri materiale pentru neachitarea dărilor, persecuții, foamete, abuzuri ale autorităților locale în repartizarea unor bunuri de strictă necesitate. Numărul familiilor aflate în dificultate a crescut pe măsură ce războiul s-a prelungit. Alertate de scăderea moralului soldaților, autoritățile militare au intervenit în repetate rânduri, atât la factorii politici cât și oficialitățile locale administrative pentru curmarea acestor stări de lucruri. Deși s-au făcut mereu promisiuni situația nu s-a ameliorat.

Mobilizările masive au avut urmări negative pentru agricultura bănățeană. O primă consecință a constituit-o faptul că s-a ajuns la o acută lipsă a brațelor de muncă, multe gospodării țărănești ruinandu-se în primul rând din această cauză. Într-un articol de fond intitulat „Cum să ne ajutăm” apărut în gazeta „Românul”, autorul consemna situația dificilă în care se aflau numeroase gospodării țărănești, „Prin înrolarea în oaste a celor câteva sute de mii de bărbați, însă, tot atâtea case au rămas fără cea mai valoroasă persoană, care muncea și susținea soția și copiii săi, adesea mulți copii, iar alții era singurul razim al bătrânilor și neajutorăților lor părinți și frați. În chipul acesta zeci și sute de case din fiecare sat au rămas fără sprijin și ajutor, zdruncinându-se astfel echilibrul sufletesc, pacea și

voia bună din inimi, cum și echilibrul economic, al muncii ordonate și al câștigului, sălășluindu-se, în locul lor, pretutindeni, o stare de mare nesiguranță, temerea de ziua de mâine, lipsa și mizeria”³⁰. În asemenea condiții greutatea activităților apăsa pe umerii femeilor și copiilor care făceau față cu greu muncilor agricole. Pentru a satisface necesitățile frontului și alimentarea populației de la orașe s-a trecut la rechiziționarea produselor agricole. La 14 ianuarie 1915, guvernul emite o ordonanță potrivit căreia, fiecare producător era obligat să anunțe autorităților locale, cantitățile de grâu, secară, orz și ovăs care chipurile îi prisoseau, pentru a fi achiziționate de stat la prețurile stabilite. Cei care doseau recolta sau vindeau clandestin cerealele urmau a fi pedepsiți cu 2 luni închisoare corecțională și 600 coroane amendă³¹. La sfârșitul anului următor s-a trecut la rechiziționarea făinii iar peste câteva luni și la grăsimi (slănină și untură). Producătorii aveau voie să păstreze 4 kg slănină și 5-8 kg untură de persoană pe timp de un an³². Începând cu vara anului 1917 s-a luat hotărârea ca locuitorii satelor să-și păstreze numai strictul necesar din recolta obținută (15 kg cereale pe lună pentru persoanele mature și 12 kg pentru copii.)³³.

Multe gospodării țărănești au intrat în declin apoi datorită rechiziționării unor animale de tracțiune, îndeosebi a cailor. În localitatea Ghilad au fost rechiziționate chiar de la începutul războiului 300 de căruțe cu câte 2 cai și întreg echipamentul necesar³⁴. Drept urmare, suprafețele însămânțate și implicit producția agricolă a scăzut. Din însemnările lui Constantin Lungu rezultă că în localitatea sa natală Feneș „autoritățile locale cu ajutorul jandarmeriei au făcut multe și dese rechiziții la țărani și anume: de două ori pe an făceau rechiziții de alimente de la țărani proprietari de pământ, vite, bovine și oi. Fiecare proprietar trebuia să dea autorităților pentru aprovizionarea armatei în fiecare an câte 1 vită mare și 2-10 oi sau porci după cum avea de multe, apoi făină, cereale și orice alimente până și ½ - 1kg. de slănină”³⁵. De obicei aceste produse erau plătite.

Pentru a descuraja orice formă de împotrivire la aceste acțiuni, ele se derulau sub patronajul armatei. Cei care încercau să se sustragă erau pasibili de pedepse care mergeau până la arestare și întemnițare. Lipsa grânelor a dus la creșterea prețurilor și apariția fenomenelor de speculă. Astfel

30. *Ibidem*, nr. 231, din 21 octombrie/3 noiembrie 1914.

31. *Drapelul*, XV, nr. 3, din 6/19 ianuarie 1915.

32. *Ibidem*, XVII, nr.11, din 26 ianuarie./8 februarie 1917.

33. *Ibidem*, XVII, 96, din 2/15 septembrie 1917.

34. Arhiva Muzeului Banatului, *fond Nicolae Ilieșiu*, dosar sat Ghilad, f. 2.

35. *Ibidem*, dosar sat Feneș, f. 3.

28. I. Mihu, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice*, Sibiu, 1938, 346.

29. *Românul*, IV, nr. 227, din 16-29 octombrie 1914.

dacă 100 de kg de grâu, săcară, orz, ovăș și porumb se puteau achiziționa cu 21,90; 16,60; 14,05; 15,30; 13,65 coroane în anul 1913, la finele anului 1914 aceeași cantitate din cerealele menționate putea fi cumpărată cu 44,20; 35; 29,80; 23,20; 24,10 coroane³⁶. În timp ce o mare parte a populației era supusă înfometării, mulți mari proprietari și apropiați ai autorităților locale reușiseră prin diferite căi de corupție să stocheze mari cantități de produse agricole și alimente.

Anul 1916 a fost neprielnic agriculturii bănățene. Mari pierderi au provocat inundațiile care au acoperit o mare parte a hotarelor. Deși recolta a fost în mare parte compromisă rechizițiile au continuat. Unii locuitori au ajuns în situația de a nu avea cantitatea necesară nici pentru semănat. În anul 1918 a bătuit o secetă care a afectat mult recolta. Rechizițiile de cereale și animale se intensifică. „Pentru asigurarea trebuințelor armatei - consemna *Drapelul* la 27 martie 1918 - ministrul de război în colaborare cu ministrul agriculturii a dispus rechiziționarea de vite cornute în 13 comitate printre care și Caraș-Severinul și Torontalul. Potrivit dispozițiilor fiecare comună era obligată să predea comisiilor militare în timpul și la locul stabilit 10 animale cornute³⁷. Prețul stabilit 5 coroane și 80 fileri kg calitatea întâi și 4 coroane și 40 fileri pentru calitatea a doua. Abuzurile săvârșite de aceste comisii militare duc la numeroase proteste din partea locuitorilor satelor. Într-o interpelare adresată guvernului, deputatul Béla Kun sublinia faptul că ceea ce se întâmplă în țară nu e „numai neomenos dar direct periculos. De la producător s-a luat totul, chiar și cei bolnavi au fost aruncați din pat iar soldații au furat și jefuit.” În finalul intervenției sale deputatul aminintit cere guvernului să abroge „dispozițiile referitoare la rechiziționarea unturii, slăninii, porcilor, vitelor și nutrețului.” El solicită totodată „că până la recolta viitoare să nu mai fie întreprinse noi rechiziții iar în viitor să nu se mai repete stările regretabile de azi”³⁸.

Pentru a potoli spiritele agitate, autoritățile guvernante promit că dovezile de împrumut de război vor putea fi folosite ca asigurări pentru bătrânețe. Totodată cei care dețineau astfel de dovezi puteau solicita permisiile pentru rudele apropiate care erau mobilizate. Din nefericire toți cei care și-au pus speranțe în aceste promisiuni au constatat la sfârșitul conflagrației că au fost înșelați, cupoanele primite devenind simple petice de hârtie.

Războiul a avut consecințe nefaste și pentru industria bănățeană. Conform hotărârilor adoptate în anii anteriori, autoritățile au pus în aplicare legile care intrau în vigoare odată cu declanșarea stării de necesitate. În baza lor, întreprinderile și atelierele care contribuiau cu produsele lor la aprovizionarea armatei au fost militarizate. Grevele, îndemnulurile la nesupunere, demonstrațiile și întrunirile erau interzise, orice acțiune protestatară fiind calificată drept act de sabotaj și sancționată cu închisoare corecțională. Lucrătorii nu puteau părăsi locul de muncă fără avizul autorităților militare, erau obligați să respecte cu strictețe timpul de muncă și venitul stabilit de patroni. Ziua de muncă a fost prelungită. Datorită acestui fapt, programul săptămânal a crescut de la 57- 60 de ore în anii anteriori la 65 de ore, în unele cazuri chiar și mai mult. În unele întreprinderi proprietarii au trecut la suprimarea pauzei de duminică.

Cu toată creșterea duratei zilei de muncă, venitul real al lucrătorilor și funcționarilor a scăzut treptat, ca urmare a creșterii prestigioase a prețurilor la bunurile de larg consum. Comparând prețurile la principalele produse alimentare în intervalul iulie 1914-decembrie 1916, ele au crescut cu 146,5 % la făină, 73,33% la pâine neagră, 450 % la carne de vită, 462% la slănină, 511,11% la untură, 85,7% la cartofi, 100% la fasole, 272,2% la unt, 121,4% la lapte și 400% la ouă³⁹. Sunt edificatoare în acest sens și datele consemnate de către Geml József, primarul orașului Timișoara. Potrivit lor, în cei patru ani de război prețul pâinii albe a crescut cu 690%, a făinii albe cu 387%, al cartofilor cu 1566%, al untului cu 1032%, al slăninii cu 1526%, al unturii cu 1596%, al orezului cu 4257%⁴⁰. Potrivit aceleiași surse, între anii 1915-1919 prețurile principalelor 25 articole de consum au crescut în medie cu 989%. Penuria de alimente era agravată și de specula ce luase proporții nemaîntâlnite. Astfel, reprezentanții administrației s-au văzut nevoiți a propune măsuri împotriva speculanților de alimente și îmbrăcăminte chiar din primele săptămâni de război.

Începând cu anul 1915 au fost introduse cartelele pentru pâine și făină iar ulterior și pentru alte produse alimentare: untură, slănină, cartofi, zahăr etc. Cantitățile stabilite erau mereu diminuate, încât în anul 1917 s-a ajuns ca rațiile de pâine și cartofi repartizate pentru o săptămână să nu ajungă decât pentru 2 zile. Cu toată situația tristă survenită,

39. I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1900-1921*, București, 1976, 200.

40. J. Geml, *Emlékiratok polgármesterei működésem idejéből* (15 VI 1914 – 4 IX 1919), 65.

36. *Românul*, IV, nr. 250, din 13/26 noiembrie 1914.

37. *Drapelul*, XVIII, nr. 29, din 14/27 martie 1918

38. *Ibidem*, nr. 48, din 5/18 mai 1918 .

în cadrul multor familii, cercurile guvernante încercau, prin toate canalele de propagandă, să prezinte situația în culori trandafirii accentuând „binefacerile” ce vor urma conflagrației. Luând atitudine împotriva ideii lansate de mai multe publicații periodice locale aservite Puterii, potrivit căreia războiul urma să lichideze șomajul, gazeta social-democrată *Volkswille* arata într-un articol intitulat „Concedieri de muncitori” că „numărul concedierilor s-a răspândit în orașul Timișoara într-o măsură neliniștitoare. Multe magazine și ateliere s-au închis complet, în unele ca Fabrica de ciorapi, se lucrează numai trei zile pe săptămână. Situația este asemănătoare și la Fabrica „Turul”, unde în cele mai multe secții se lucrează până la 15.30. Tipografiile Heinrich Uhrman și frații Moravetz și-au concediat întreg personalul din lipsă de lucru”⁴¹ - sublinia articolul citat. Într-adevăr, cu toate că un mare număr de muncitori fuseseră înrolați, șomajul a continuat să persiste. Din cauza lipsei de materii prime multe întreprinderi au fost nevoite să-și sisteze parțial sau total activitatea.

Numărul mare de persoane concediate în această perioadă la nivelul întregii țări a alertat forurile superioare astfel că din partea guvernului s-a emis o circulară potrivit căreia acele întreprinderi care continuau să-și concedieze lucrătorii urmau să fie sancționate.

Pierderile umane mari au fost urmate de noi recrutări, serviciul militar obligatoriu fiind extins între vârsta de 18-50 de ani față de 21-42 de ani cât fusese înainte. S-a ajuns astfel la angajarea masivă a femeilor și minorilor. De acest fapt au profitat din plin unii proprietari deoarece atât femeile cât și copiii primeau salarii mult mai mici decât capii de familie. Analizând veniturile lucrătoarelor în această perioadă, un raport al Uniunii Muncitorilor în metal întocmit în anul 1916 consemna faptul că ele „representau de obicei numai 40-50 % din câștigurile unui bărbat chiar dacă produceau cât el”⁴². Oprindu-se la aceleași venituri mici precum și la scumpirile excesive din orașul de pe Bega, publicația periodică *Temesvár* nota: „Oare salariile muncitoarelor sunt suficiente pentru întreținerea familiilor în locul soților înrolați în armată? Din ce să cumpere pantofi, îmbrăcăminte care costă azi o avere? Muncitoarea ca de altfel și muncitorul sunt zgribuliți de frig nu numai pe stradă și în uzină ci și când se află acasă în căminul lor mic unde îi așteaptă tot

frigul. Nu există cărbuni iar dacă totuși apar nu ajung pentru cei cărora le-ar trebui. Și lemnele sunt scumpe, foarte scumpe. Nici nu e bine să ne aducem aminte ce sumă mare se cere pentru un metru de lemn”⁴³.

Începând cu anul 1916, în centrele industriale ale Banatului începe un proces de mișcări revendicative. Au loc în acest an câteva proteste de scurtă durată. Evenimentele revoluționare declanșate în Rusia sunt receptate cu interes. Ziua de 1 mai 1917 este sărbătorită la Timișoara, Lugoj, Anina, Reșița. Cu ocazia întrunirilor care au avut loc, cei care au luat cuvântul au făcut referiri la solidaritate, intensificarea luptei pentru pace, curmarea războiului, drepturi și libertăți cetățenești.

Încă din numărul apărut la 14 aprilie, gazeta *Volkswille* consemna că sărbătoarea de 1 Mai trebuie să fie o manifestație măreață pentru pace și împotriva dominației de clasă. Peste câteva zile, aceeași publicație dedica întregul spațiu semnificației zilei menționate. În cuvântările ținute în dimineața zilei sărbătorite, cu ocazia mitingului care a avut loc la căminul muncitoresc local, mai mulți lideri social-democrați au făcut referiri la solidaritate, la intensificarea luptei pentru pace și acordarea unor libertăți democratice⁴⁴.

Peste câteva săptămâni, la Timișoara se va derula o puternică acțiune protestatară. La mijlocul zilei de 29 mai, munca a fost sistată în majoritatea întreprinderilor industriale iar câteva sute de locuitori s-au îndreptat spre sediul Primăriei. Aici a fost aleasă o delegație alcătuită din 20 de membri (care cuprindea și 3 femei) care a prezentat oficialităților orașului doleanțele locuitorilor. În primul rând aceștia susțineau să fie rezolvate problemele legate de aprovizionarea cu alimente. Alertate de spiritele agitate ale mulțimii, autoritățile locale au promis reprezentanților aceștia că cererile lor vor fi analizate în cadrul consiliului orașenesc. Nemulțumiti de răspunsul primit și jicniți de către un reprezentant al Primăriei o parte a protestatarilor au hotărât să-și facă singuri dreptate. Au fost forțate ușile mai multor magazine alimentare din apropiere. Autoritățile au făcut apel la aparatul represiv local care a trecut la arestarea câtorva zeci de persoane. După câteva zile, sub presiunea opiniei publice, o parte a celor arestați îndeosebi minorii au fost eliberați iar ceilalți condamnați la închisoare⁴⁵. La 5 iunie Comisariatul de jandarmi din orașul de pe Bega raporta că deși munca a fost

41. W. Marin, I. Munteanu, G. Radulovici, *op. cit.*, 105.

42. L. Fodor, L. Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania*, Ed. Consiliului central al sindicatelor, București, 1967, 113-114..

43. *Temesvár*, I, nr. din 2 martie 1918.

44. J. Gabriel, *Fünfzigjährige Arbeiterbewegung in Temeswar*, în *Banater Arbeiter Kalender*, 1920, 31.

45. *Népszava*, din 27 august 1917.

reluată în toate fabricile din oras, printre lucrători circula zvonul declanșării unei greve generale⁴⁶. Acțiunea locuitorilor orașului Timișoara a găsit ecou în mai multe localități din împrejurimi. Nu peste mult timp, în comuna Omoru, comitatul Timiș, mai multe femei s-au întrunit și au atacat primăria, distrugând inventarul mai multor încăperi. Încercând să se împotrivescă acțiunii localnicilor, primarul și notarul au fost maltratați. O acțiune asemănătoare a avut loc în comuna Folia⁴⁷.

Documentele de arhivă consemnează acțiuni protestatate asemănătoare și în alte localități ale comitatelor Torontal și Caraș-Severin.

Succesul revoluției ruse este primit cu entuziasm. Sunt organizate mai multe mitinguri. Participanții cer cu tot mai mult curaj încheierea unei păci drepte fără anexiuni și despăgubiri, recunoașterea dreptului tuturor națiunilor la autodeterminare. La 2 decembrie aproximativ 4.000 de muncitori timișoreni demonstrează pentru încheierea războiului. Cu prilejul întrunirii organizate, unul dintre vorbitori, făcând aluzie la greva generală, sublinia că „muncitorimea va sili guvernul prin mijloace extraordinare să încheie pacea”⁴⁸. Autoritățile se vedeau puse tot mai des în imposibilitatea de a mai lua măsurile drastice cu care ținuseră în frâu masele în primii ani ai războiului.

Legat de mitingul organizat la Reșița în după masa zilei de 16 decembrie, autoritățile locale făceau cunoscut că dacă „nu vor fi luate măsuri foarte drastice și urgente se va întâmpla și aici ceea ce s-a petrecut în Rusia”⁴⁹. În urma raportului primit de la generalul de brigadă Cvrcek referitor la acest miting, secretarul de stat în Ministerul regal maghiar al apărării naționale Tabajdi comunica la 4 ianuarie 1918 ministrului de interne Ugron Gábor că întrunirea desfășurată sub deviza *Muncitorii și pacea* nu numai că a depășit cadrul legal admisibil pentru o întrunire muncitorească, dar că au fost rostite asemenea cuvântări care au lezat interesele statului. „Întrucât situația relatată - consemna generalul Tabajdi - lasă impresia că organele autorităților politice nu s-au aflat la înălțime în această chestiune, rog pe excelența voastră să binevoiască a lua măsuri nu numai în legătură cu aceasta dar și în raport cu constatările detaliate care se mai pot face, pentru a lua împotriva oratorilor măsurile de rigoare, cât și de altfel cele necesare

pentru restabilirea ordinii și să nu se permită continuarea acestei agitații antistatale atât în mod deschis, cât și pe ascuns”⁵⁰.

Presă bănățeană relatează cu tot mai mult curaj despre nemulțumirile cauzate de război. La 5 ianuarie 1918, gazeta de limbă maghiară amintită *Temesvár* critica oficialitățile locale care în loc să ia măsuri concrete și eficiente, nu făcea decât să promită îmbunătățirea situației: „Nouă întotdeauna cineva ne promitea ceva - consemna publicația menționată - când guvernul, când primarul. Stomacurile ne chiorăie de foame, degetele ne degeră, picioarele zgribulite ne ies din rămășițele de piele, onorate cândva cu denumirea de ghete și așteptăm astfel cu buzele învinețite și cu speranțele ce fac pui paterna grijă a înțelepților cărmuitori ai alimentației publice. Ce-i drept, nu numai în zadar, căci întotdeauna primim câte ceva. În lipsă de altceva, promisiuni”⁵¹. În continuare, autorul articolului referindu-se la starea tensionată care domnea printre locuitorii orașului, trăgea un semnal de alarmă arătând că „azi nu se știe încă ce va promite populația orașului, chinuită de promisiuni. Un lucru e sigur însă, această populație își va îndeplini promisiunile.”

Erau consemnate de asemenea lipsurile constatate în stabilirea ajutoarelor de război pentru familiile nevoiașe, văduve și orfani precum și nerezolvarea unor plângeri legate de aceste măsuri de sprijin, subliniindu-se imposibilitatea de a trăi din sumele alocate.

Pe măsură ce consecințele dezastruoase ale războiului se făceau tot mai mult simțite, se adâncește și spiritul revoluționar, se radicalizează și revendicările formulate.

În zilele de 20-21 ianuarie 1918, muncitorii din centrele industriale ale Banatului participă la greva generală declanșată pe tot cuprinsul Monarhiei. În ziua 8 martie la Timișoara are loc o mare întrunire iar la 22 aprilie o demonstrație urmată de un miting într-una din piețele centrale ale orașului, la care cei care au luat cuvântul au cerut printre altele și introducerea votului universal.

O mare acțiune protestatară se va declanșa la Reșița începând cu ziua de 26 martie. Muncitorii din sectoarele de turnătorie și laminoare au sistat activitatea în semn de protest față de menținerea zilei de muncă la 12 ore, sub pretextul necesităților războiului. Cu toate că au fost amenințați cu sancțiuni grele de către comandantul militar, care le pusese în vedere că muncitorii sunt soldați și

46. *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1917- 1919 március ötödike*, Budapest, 1956, 309, în continuare MMTVD.

47. I. Cicală, *op. cit.*, 210.

48. *Népszava*, din 6 decembrie 1917.

49. *M.M.T.V.D.*, 45-46.

50. *1918 la Români - Desăvârșirea unității naționale statale a poporului român*, vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, 1044.

51. *Temesvár*, I, din 5 ianuarie 1918.

n-au dreptul să hotărască singuri asupra acestor chestiuni, acțiunea începută a continuat. La 6 aprilie autoritățile locale au dispus arestarea a 35 bărbați de încredere. Ca răspuns la acest act samavolnic, în scurt timp toți lucrătorii uzinei au intrat în grevă. Ei și-au reluat activitatea numai după ce revendicările privind reducerea zilei de lucru au fost satisfăcute și au primit asigurarea că toți colegii lor de muncă vor fi puși în libertate. Peste câteva zile ei au aflat însă că cei reținuți urmau să plece pe front. În semn de protest în toate întreprinderile industriale din localitate muncitorii au sistat munca. Pentru detensionarea situației la Reșița a sosit Fehér Kristóf procurorul general al comitatului Caraș-Severin. Într-un raport înaintat forurilor centrale el consemna că în orașul de pe Bârzava „se desfășoară o răzvrătire care prezintă simptomele unei revoluții”. În continuare era subliniat faptul că - în oraș domnește o mare agitație care nu aparține mișcărilor revendicative, ci reprezintă pur și simplu o problemă a puterii, muncitorimea încercând să-și impună voința autorităților militare cu arma încetării lucrului⁵². La 23 mai, generalul Hauser, în calitate de comandant militar al uzinei a convocat o întrunire cu toți reprezentanții muncitorilor din uzină și în prezența comandanților de batalioane și companii, a funcționarilor superiori, a primpretorului i-a amenințat că dacă munca nu va fi reluată, a doua zi vor fi arestați cu toții și predați curții marțiale pentru revoltă. Pentru ca dispozițiile sale să fie aduse la cunoștința tuturor lucrătorilor, el a ordonat ca în seara aceleși zile să fie convocați și anunțați toți lucrătorii. Muncitorii au hotărât să nu cedeze presiunilor. Pentru a împiedica acțiunea unor spărgători de grevă la care autoritățile apelaseră între timp, câteva zeci de muncitoare de la Fabrica de cărămizi s-au postat în fața porților întreprinderii și au cerut celor ce intenționau să reia munca să continue protestul. „Una din participante - nota procurorul din Lugoj - a îndemnat în mod deschis pe muncitori la rezistență, spunând că soldații vor trage numai cu cartușe de manevră⁵³. Drept represalii, în noaptea de 24 spre 25 mai, 160 de bărbați de încredere au fost arestați și închiși într-o pivniță a uzinei. A doua zi, ei urmau să fie trimiși sub escortă la curtea marțială. Aflând că reprezentanții lor vor fi duși la Timișoara pentru a fi judecați și condamnați, locuitorii orașului au hotărât organizarea unei acțiuni de întrerupere a circulației feroviare. La marginea orașului, pe linia ferată a fost răsturnat un vagon de linie

cu muncitoarea Pateșan Oprița s-au postat în fața trenului, hotărâți să apere cu prețul vieții lor pe cei arestați. Sesizate, autoritățile au deplasat la fața locului un tren cu jandarmi și militari în termen. O parte a mulțimii a fost arestată și întemnițată la Primărie. Legat de acest episod una dintre participante își amintea: „Am fost sute de femei și copii și am strigat să ni se elibereze conducătorii. Ne-am așezat pe șine, am făcut semn cu batistele și trenul s-a oprit pe câmpul liber. Ce s-a întâmplat? Din tren au coborât jandarmi și militari și ne-au amenințat cu puștile să eliberăm linia. N-am avut ce face, a trebuit să ne retragem. Eu nu am fugit pentru că nu mă las gonită de jandarmi. La jumătatea drumului le-au venit întărituri. Ne-au arestat și ne-au dus la primărie unde am stat toată noaptea⁵⁴. Nici în noaptea următoare autoritățile n-au avut curajul să trasporte la Timișoara greviștii arestați, deoarece din informațiile primite rezulta că muncitorii reșițeni erau ferm hotărâți să organizeze un asalt asupra trenului. Într-un raport întocmit pe baza unei delarații a unui muncitor se consemna „ziua autoritatea armatei este încă destul de puternică, dar la noapte dacă arestații vor fi transportați, nu va mai putea acționa în fața forței noastre superioare⁵⁵. Astfel că expedierea celor arestați a putut fi efectuată numai după ce forțele militare din localitate au fost întărite cu noi subunități. Ministerul de război era informat că „datorită măsurilor de securitate, transportarea arestaților la Timișoara a avut loc nestingerit, iar aici, conform ordinului comandantului militar, au fost predați curții marțiale. Trenul a fost însoțit de un pluton de soldați⁵⁶. Alertate de starea de spirit tensionată ce domnea în zonă, autoritățile locale au făcut noi apeluri pentru întărirea forțelor militare locale. Comandantul militar care răspunde de zonă consemna că „ceea ce se petrece la Reșița nu poate fi considerat drept grevă, ci o revoltă împotriva ordinii și liniștii de stat, precum și împotriva forțelor armate ale statului din care cauză solicit ordonarea stării de asediu pe întreg sectorul amintit⁵⁷. Acțiunile de intimidare n-au avut efectul scontat. Încă din ziua de 25 mai muncitorilor reșițeni li s-au alăturat metalurgiștii din Bocșa, minerii din Secu și Ocele de Fier. De asemernea autoritățile fuseseră informate că și minerii din Anina se pregăteau pentru organizarea unei greve de solidaritate. Numărul greviștilor din comitatul Caraș-Severin se ridica la 8000 de

52. *M.M.T.V.D.*, 45-46.53. *Ibidem*, 153.54. *Ibidem*.55. I. Gall, Lupta muncitorimii din Transilvania - factor de seamă în pregătirea înfăptuirii Unirii de la 1 Decembrie 1918, în *ActaMN*, 1968, V, 301.56. *Ibidem*.57. *Ibidem*.

persoane. Pentru a ieși din impas, subunitățile de jandarmi au trecut la arestarea și întemnițarea tuturor celor care refuzau să se prezinte la locuirile lor de muncă. Despre modul în care s-a procedat ne stă mărturie raportul întocmit și expediat de către generalul Huser la Budapesta „Pe străzi și drumuri - consemna nota sa - orice persoană a fost legitimată și ca urmare muncitorii cu legitimații vechi sau fără legitimații au fost arestați, din care cauză străzile au devenit pustii și de aceea în cursul următoarelor două zile muncitorii au fost arestați de noi la domiciliu”⁵⁸. În primele două zile ale lunii iunie aparatul represiv și-a extins raza de acțiune și în satele din împrejurimi. De asemenea, a fost pusă sub un control sever circulația tuturor persoanelor străine care tranzitau zona. Sub presiunea acestor măsuri la 3 iunie muncitorii reșițeni și-au reluat activitatea. Pentru a preveni o nouă acțiune protestatară asemănătoare toți muncitorii considerați ca elemente instigatoare au fost înrolați și expediați pe front iar cei inapți pentru serviciul militar precum și mai multe femei au primit din partea unor instanțe de judecată pedepse constând în închisoare pe termene cuprinse între 3 săptămâni și două luni și amenzi variind între 20 și 40 coroane. Informate despre aplanarea conflictului, cercurile guvernante au transmis autorităților locale felicitări pentru metodele folosite „a căror aplicare cu consecvență s-a soldat cu un rezultat perfect. Măsurile luate cu scopul de a pune capăt acestei mișcări greviste oferă un exemplu tipic pentru procedurile de urmat față de acțiunile muncitorești asemănătoare”⁵⁹. Cei 33 de muncitori arestați în cursul lunii aprilie au fost eliberați, iar după 80 de zile de anchetă au fost trimiși acasă și cei 160 de bărbați de încredere arestați la 24 mai, deși comandantul militar al uzinei subliniase superiorilor săi că o nouă acțiune asemănătoare nu va izbucni numai în cazul în care Tribunalul militar din Timișoara va proceda aspru împotriva instigatorilor.

Peste puțin timp, la 1 mai muncitorii timișoreni sunt din nou în stradă. În fața câtorva mii de muncitori, mai mulți lideri locali au solicitat iar autorităților să pună capăt războiului și să treacă hotărât la luarea unor măsuri pentru redresarea situației.

Încă de la începutul războiului, cercurile guvernante au cerut autorităților aflate în subordine să supravegheze cu atenție comportamentul locuitorilor de la sate și orașe. Legat de Banat se avea în vedere faptul că mai mulți locuitori de naționalitate sârbă și română, originari mai ales

din zonele limitrofe cu Serbia și România, nu se prezentaseră la centrele de mobilizare. Exista astfel suspiciunea că ei trecuseră fraudulos frontiera și găsiseră ospitalitate la conaționali lor. Pentru a descuraja orice acțiune de acest fel au fost întreprinse mai multe măsuri represive. Astfel, preotul Ioan Măran, din Ciclova Română a fost arestat și întemnițat deoarece a spus recruților în timpul mobilizării că „dacă o să dați piept cu românii să nu-i pușcați și să pușcați în ofițeri”⁶⁰. La 20 iulie 1915 a fost arestat preotul Martin Vernichescu din Vărciorova, împreună cu Ioan Borlovan, Iuliu Stoia junior și Ioan Albușescu din Lugoj pentru delict împotriva puterii armate a statului. Acuza consta în aceea că au sfătuit pe mai mulți tineri care au depus jurământul militar să fugă în România arătându-le drumul și ascunzătorile ori dându-le diferite informații. Din cercetarea efectuată de procuratura militară s-a ajuns la concluzia că Ioan Borlovan în calitate de lucrător la căile ferate și Ioan Albușescu recomandau preotului Vernichescu pe cei ce doreau să treacă clandestin granița iar acesta îi ajuta să ajungă în România. Procurorul consemna faptul că preotul menționat și Ioan Borlovan „și-au manifestat sentimentele dușmănoase față de puterea militară a statului”⁶¹, iar Ioan Albușescu și Iuliu Stoia-junior au „o conduită împotriva statului.” Excortati și întemnițați până la finele lunii august 1915 la Lugoj, ei vor fi transferați la închisoarea din Seghedin unde își vor ispăși pedeapsa. Și preotul Romulus Jurchescu din Peștera a fost arestat pentru același motiv. În anul 1916, el a ajuns în locul de detenție menționat mai sus.

La ispășirea pedepsei, preotul Vernichescu ar fi trebuit să se reîntoarcă în comuna în care își derulase activitatea. Informat, primpretorul plasei Caransebeș a solicitat comisarului guvernamental din Timișoara că nu este de acord cu revenirea acestuia printre enoriașii săi deoarece în „sânul populației e primejdios prin sfaturile sale”⁶².

La 6 februarie 1915 oficiul de cenzură al armatei austro-ungare a solicitat comandanților militari să supravegheze cu atenție relațiile individuale ale românilor, corespondența și presa și să informeze eșaloanele superioare atunci când erau în posesia unor informații privind intenția unor tineri de a se sustrage obligațiilor militare și a fugi peste graniță. În urma rapoartelor primite, s-a ajuns la concluzia că era oportun ca numărul posturilor de supraveghere din localitățile Vărciorova, Orșova, Teregova, Mehadia, precum

58. *MMTVD*, 182.

59. I. Gall, *op. cit.*, 302.

60. Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebeș*, dosar nr. 65/1914.

61. *Ibidem*, dosar nr. 4723/1915.

62. V. Popeangă, *op. cit.*, 20.

și satele apropiate frontierei să fie mărite. Cu toate măsurile întreprinse, dezertările peste munți au continuat.

Un caz mult mediatizat a fost cel al locotenentului Cassian R. Munteanu. Mobilizat în vara anului 1914, tânărul originar din comuna Vermeș a ajuns în scurt timp pe front. De aici, în intervalul 17 decembrie 1914 - 14 februarie 1915, el a expedit gazetei „Românul”, câteva schițe intitulate „Chipuri din război”. Înfățișând realitatea crudă, soarta pe care o aveau de înfruntat cei aflați în tranșee, ele au atras atenția autorităților militare. Serviciul de contrainformații a intrat în alertă. S-a trecut la investigații pentru aflarea numelui autorului. Între timp, tânărul locotenent bănățean se îmbolnăvise și fusese internat în spitalul militar din Caransebeș. Dar, să-i dăm cuvântul pentru prezentarea acestui moment greu al vieții sale: „Ajunsesem la cea din urmă răspântie a vieții mele, când trebuia să aleg între viața încă plină de speranțe și moartea mișească. Pe la mijlocul lui mai (1915) aflat că sunt autorul „Chipurilor din război”, din care apăruseră cinci foiletoane în „Românul” din Arad și tendința lor ascunsă între șire provocase bună impresie în publicul românesc. Atunci, pentru scrisorile amărâte și usturătoare de pe câmpul de luptă publicate în mod fraudulos (întrucât le trimisese în plicuri prevăzute mai dinainte cu ștampila cenzurii militare, așa că cenzorul oficial de la redacție nu le-a mai citit, dar după ce au apărut și s-au răspândit a descoperit șiretenia) m-au curentat și m-au aflat. În 14 iunie, după amiaza, colonelul mi-a pus în vedere că voi fi arestat și m-a dat sub supravegherea unui sergent, care mă va escorta a doua zi la tribunalul marțial din Timișoara”⁶³.

Profitând de o mică neatenție a pazei, la 15 iunie el reușește să părăsească spitalul și se îndreaptă spre granița cu România. În schițele „Evadarea”, „Pribegia” și „Salvat” el descrie amănunțit toate peripețiile pe care le-a avut de întâmpinat până la sosirea la Baia de Aramă. După cinci zile de carantină și un popas de trei săptămâni la Craiova s-a îndreptat spre București. Aici s-a alăturat grupului de refugiați ardeleni, bănățeni și bucovineni care militau pentru intrarea în acțiune a României alături de Antanta.

Paralel cu acțiunile de mână forte, autoritățile au încercat să-și apropie frunzașii naționalităților și reprezentanții bisericii. La solicitarea expresă a premierului Ștefan Tisza, câțiva oameni politici români răspund pozitiv și în presă apar materiale prin care românii erau îndemnați să manifeste

loialitate față de tron și patrie. Lor li se alătură mai mulți episcopi care trimit pastorale clerului și credincioșilor prin care se solicita ca și de *această dată* să răspundă cu credință îndatoririlor militare. În această situație conducerea Partidului Național Român ia hotărârea să-și suspende activitatea. Într-o declarație dată publicității se arăta că „acei bărbați ai noștri, care simțesc un îmbold irezistibil de a face declarațiuni și enunțațiuni politice să binevoiască a spune că acestea sunt părerile lor personale pentru că comitetul partidului național român neputându-se întruni, nu se pot face enunțațiuni politice în numele poporului român.”⁶⁴

În a doua jumătate a anului 1916 au survenit mai multe evenimente care prin urmările lor au avut un impact deosebit asupra militarilor din armata imperială. Primul l-a constituit moartea împăratului Francisc Iosif. Vestea încetării din viață la 21 octombrie 1916 a bătrânului monarh a fost primită cu un sentiment de ușurare de zeci de mii de militari aparținând naționalităților imperiului. De-a lungul anilor, Curtea vieneză cultivase cu multă abilitate, patriotismul dinastic. Cei care frecventaseră orice fel de școală trebuiau să rămână cu impresia că tot ceea ce se înfăptuise de a lungul veacurilor în monarhie era opera exclusivă a împăraților. Alături de manuale, multe lucrări editate, calendare, almanahuri, făceau referiri amănunțite la faptele glorioase de arme, la jubileurile încoronărilor și zilele de naștere. Poezii, cântece, imnuri glorificau dinastia. În biserici preoții proslăveau în rugăciuni și predici împăratul și familia sa. Figura împăratului trona apoi pe monede și ocupa un loc aparte în orice instituție publică. Se ajunsese chiar ca fotografiile sale să atârne alături de icoane pe pereții multor case țărănești. Imaginea atotputernicului stăpân șoca imaginația mai ales a locuitorilor mediului rural. Prin trecerea în neființă a lui Francisc Iosif numeroși militari considerau că au fost deslegați de jurământul depus cu ocazia îmbrăcării hainei ostășești.

Un alt eveniment l-a reprezentat intrarea României în război alături de Antantă. După această dată, autoritățile au pornit un val de persecuții împotriva românilor. Sub pretexte ca: spionaj în favoarea României, sentimente daco-române, înaltă trădare, agitații contra statului un număr mare de români bănățeni au fost arestați, întemnițați, deportați sau puși sub pază politică.

Într-o lucrare cu caracter memorialistic, învățătorul Emilian Novacovici din Răcășdia consemna: „Prin intrarea României în alianță cu puterile Antantei, situația poporului român de aici

63. C. R. Munteanu, *Bătălia de la Mărășești* (proză, versuri și articole), Ed. Facla, Timișoara, 1977, 64-65.

64. *Românul*, IV, nr. 167, din 30 iulie/12 august 1914.

s-a înrăutățit. Frunzașii români de pretutindeni au fost luați la țintă. Administrația țării prin jandarmii săi, a pus la pândă mișcarea fiecăruia din noi. Credința că românii ungureni, vor avea legături de spionaj cu cei din România liberă, a îndemnat autoritățile statului ungar ca să aplice severitatea controlului. Cărțile negre au fost revizuite. Trădătorii de patrie trebuiau aflați. Diferitele apucături inventate contra celor înscrisi în cartea neagră erau multe și diferite. Jandarmii și detectivii secreți, aveau îndatorirea de a afla printre români, pe cei ce vor fi avut legături secrete de trădare. Pentru atingerea scopului, foloseau mijloace diabolice, nepermise. Loviturile, interogatoriile și torturile erau aplicate, respectul personalității, fără genere de rang și demnitate, fără considerente la vinovat și nevinovat, la tânăr și bătrân. Ziua, noaptea, suspjecții au fost ridicați brusc din mijlocul familiilor lor și arestați⁶⁵. Cele relatate de Emilian Novacovici sunt probate de către deputatul Teodor Mihali care cu ocazia întrunirii din 31 ianuarie 1918 a Dietei făcea cunoscut că: „guvernul Tisza fără orice cauză și motiv a aruncat în teribila temniță a internării mii și mii de români chiar și din comitatele situate la 3-400 km distanță de la câmpul de luptă. S-a dat voie liberă detestabilei răzbunări personale și fiecare solgăbirău, notar și scriitorăș putea alege în dragă voie jertfele din aceia, care vre-o dată s-au uitat codiș la ei sau au protestat contra vre-unei fapte nedrepte. Pe baza unor minciuni infame, bănieli subșiri ridicole sau interpretarea falsă a unor situațiuni provocate de starea inevitabilă și naturală creată de război au fost mii de inși aruncați în temnițe și mai ales penitenciarele Ardealului sunt înghesuite de mii de români; bătrâni, bărbați, femei și copii îndură umanismul și dreptatea guvernului Ungariei. Scumpii noștri frați gem acolo în temnița grea a internării și în temnițele statului, pe când tații lor, frații și copiii lor își varsă sângele pe toate câmpurile de luptă ale Europei centrale pentru statul maghiar și siguranța Casei de Habsburg. Ministru de culte închide cu sutele școlile românești și voiește să silească cel puțin 500 de învățători să iee lumea în cap. Își trimite comisarul în sala conzistoriului român di Sibiu și cu amenințări stoarce de la acesta ghilotinarea culturii poporului român. În pedagogiile române organizează un birou polițial și profesorii își fac lecțiile sub control polițial. Acești comisari sunt îndreptățiti a da note elevilor. Acest ministru voiește să creeze autonomia catolică și în proiectul său de lege voiește în mod nelegal să contopească organizația bisericii romano-catoliceși mitropolia greco-catolică română a cărei

65. *Amintiri din viața lui Emilian Novacovici*, Oravița, 1931, 66.

autonomie a fost asigurată prin cuvânt regal și lege. Acest ministru oferă bisericii reformate 126.600 coroane, bisericii evanghelice 54.600 coroane, bisericii evanghelice luterane 12.000.000 coroane, bisericii unitariene 6.800.000 coroane, confesiunii israelite 25.000.000 coroane dar nici un filer bisericii greco-ortodoxe române din Ungaria care numără 2.000.000 suflete și nici un filer bisericii greco-catolice române care crește în credință către tron și patrie peste un milion de suflete⁶⁶.

În urma investigațiilor întreprinse într-un mare număr de surse documentare, Ioan Muntean, Vasile Mircea Zaberca și Mariana Sârbu publică o listă care cuprindea 45 de localități bănățene din care au fost arestați unul sau mai mulți locuitori⁶⁷. Din cele câteva zeci de cazuri, ne vom opri la cel al preotului Aurel Maghețiu din comuna Toager. Suspectat de autoritățile locale pentru atitudinea sa națională el a fost trimis în fața justiției pe baza a două mărturii depuse de învățătorul Cornel Minda și locuitorul Petru Puia. Notarul local informează autoritățile că în ziua de 19 ianuarie 1916, la locuința sa a „ținut prelegere despre patriotismul românesc și anume că el nu poate fi inamicul României iar dacă aceasta vine împotriva Austro-Ungariei o va primi cu bucurie. Deocamdată nu poate face nimic pentru că peste tot sunt numai soldați maghiari și germani, dar altceva va fi dacă vine armata română căci atunci va fi o mai bună lume⁶⁸. Din declarațiile depuse de cei doi martori menționați mai rezultă că preotul a afirmat că „dacă oamenii ar avea minte, atunci cum vor intra în serviciu și cum ajung pe front ar depune arma și s-ar preda. Legat de activitatea pe tărâm școlar el a dispus ca în școală să nu prea învețe limba maghiară, ci numai așa cât de cât și în loc de cântări maghiare mai bine să învețe cântece românești⁶⁹. În fața acestor acuzații, Procuratura din Seghedin dispune la 7 septembrie 1916 arestarea sa pentru crima agitației la ură contra naționalității și a infidelității. Cu ocazia procesului, cei doi martori și-au argumentat declarațiile cu noi dovezi ale atitudinii provocatoare ale preotului. Ceilalți martori solicitanți, în semn de solidaritate cu inculpatul au susținut că nu știu și nu au auzit nimic despre învinuirile formulate de cei doi consăteni. La 16 martie 1917, completul de judecată a pronunțat sentința: 5 ani închisoare și 10 ani pierderea slujbei și a exercitării drepturilor cetățenești. La aceasta se mai adăuga și plata cheltuielilor de judecată. Întemnițat la Vác, preotul

66. *Drapelul*, XVIII, nr. 9, din 23 ianuarie/5 februarie 1918.

67. I. Munteanu, V. M. Zaberca, M. Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992, 79-80.

68. Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebes*, documentul nr. 7787/1917.

69. *Ibidem*.

Maghețiu va fi eliberat la 24 octombrie 1918 iar la 14 noiembrie își va recupa și postul din care fusese îndepărtat.

O atitudine asemănătoare a avut-o și preotul Ilie Gherban din Sârbova. Aflat la 14 septembrie 1916 la Timișoara, în fața hotelului „Coroana” situat în apropierea gării, el „a citit cu voce tare dintr-un ziar în fața mai multor persoane să nu ponegrească România pentru că a intrat în război”⁷⁰. Denunțat la Poliția orașului de către Robert Bachner, unul din angajații hotelului, a fost arestat, judecat și condamnat la 2 ani închisoare, pedeapsă pe care Tabla regească din orașul de pe Bega a redus-o la 28 martie 1917 la 8 luni.

O mare parte a celor considerați suspecți de către autorități au fost întemnițați în mai multe localități din vestul Ungariei. Învățătorul Emilian Novacovici nota în lucrarea menționată că: „Pentru ca un fruntaș să-și piardă încrederea înaintea autorităților, era de ajuns un protest a unui membru hiperzelos al primăriei comunale ori pretoriale. Votarea cu Partidul Național Român precum și dușmăniile personale, au îndemnat autoritățile de jos a declara, pe câte un fruntaș român, de om suspect și fără absolută încredere. La întrebările guvernului, autoritățile locale au profitat de momentul potrivit, de a se răzbuna și personal contra celor ce le-au stat în cale și nu i-au lăsat să-și facă voiele, i-au arătat ca pe unii în care și-au pierdut încrederea și care trebuiesc deportați la periferiile apusene ale țării. Stăpânirea, cu iuțea momentul n-a avut timp să judece asupra cazurilor singuratic, propuse de subalterni și nici nu i-a trecut prin gând s-o facă. Ar fi fost prea puțini trădători”⁷¹. În continuare, învățătorul E. Novacovici, descrie atmosfera apăsătoare care domnea pretutindeni printre românii bănățeni. În seara zilei de 11 octombrie 1916, el a fost anunțat de notarul comunal că s-a dispus internarea sa. A doua zi alături de câțiva conaționali din satele vecine, s-a îmbarcat în tren și sub o strictă supraveghere au fost conduși până la orașelul Șopron. Aici s-au întâlnit cu alte zeci de români bănățeni și ardeleni. Din discuțiile purtate rezultă că ardelenii „au fost mai întâi întemnițați, legați cu lanțuri și numai după ce au stat în arest 7-8 săptămâni au fost internați”⁷². Printre deportații bănățeni s-au numărat: preoții (Petre Mihuța din Beba Veche, Petru Căprariu din Belinț, Teodor Ioane din Bencecu Român, Alexandru Ogârlaci din Berzovia, Iustin Bora din Bucova, George Tocitu din Călacea, Teodor Ioaneș din Chesinț, Ioan Măran din Ciclova

Română, Ion Căpitan din Cladova, Atanasie Conceatu din Denta, Petru Damșa din Duleu, Gheorghe Costescu din Eșelnița, Iosif Șerban din Gârbova, Nicolae Novacovici din Gârbovăț, Moise Bărbulescu din Herneacova, Emilian Brânda din Hitiaș, Alexandru Iancovici și Simion Blajovan din Hodoș, Gheorghe Tătune din Iablașița, Ilie Covrig din Ilidia, Nicolae Dărăbanțiu din Izvin, Nicolae Vulpe din Jadani, Antonie Miloș din Ogradena Veche, Ioan Lăpăduș din Ohaba Mutnic, Cornel Ștefan din Oravița, Alexandru Puta și Pavel Drăgan din Parța, Iuliu Medici din Pescosova, Aurel Popovici din Potoc, George Costescu din Racovița, Cornel Mircea din Răcăjdia, Ioan Popovici din Reșița, Vichentie Radu din Satchinez, Gheorghe Ciunga din Șuștra, Aurel Maghețiu din Toager, Pavel Mioc din Vărădia, Alexandru Atanasia și Cornel Mircea din Vrani, Simion Bartolomei din Vrăniș; b) învățătorii Nicolae Popovici din Bătești, Ion Prohab din Berini, Ioachim Mărgărie din Comoriște, Dumitru Bulgea din Gătaia, Petru Baicu din Giroc, Nicolae Negrea din Mehadia, Andrei Mureșan din Pădureni, Pavel Moroieviciu din Percosova, Emilian Novacovici și Nicolae Mircea din Răcăjdia, Antanie Nevrinceanu din Șag, Toma Stancu din Ticvanu Mare, Ion Drinca din Ticvanu Mic, Iosif Domilescu din Valea Bolvașnița; c) țărani - Petru Popovici din Beba Veche, Alexandru Radovan, Filip Radovan, Fota Marta din Berzeasca, Ion Gădeanu din Cebza, Nicolae Gheța din Chevereșu Mare, Moise Meilă din Ciortea, Alexandru Marișescu din Coronini, Atanasie Miloșescu, Anton Miloșescu, Pavel Baiș din Dubova, Ioan Todor, Petru Boldureanu, Petru Munteanu, Ioan Pelea din Fibiș, Nicolae Stroiescu din Iablașița, Costa Vuia și Teodor Novac din Izvin, Nicolae Moescu, Ilie Urdeș din Jupalnic, Nica Rain, Pateu Marcovici, Nicolae Stoianovici din Măcești, Trifu Jivoiu din Obad, Ioan Naslău din Orșova, Ioan Munteanu din Parța, Nicolae Crai, Vasile Opriș, Iosif Mărgan, Trifu Julia din Percosova, Ion Pîrvulescu din Plugova, Petru Brezovan, Ion Nicorescu din Pietroasa, Ion Pîrvulescu Pîrvu din Plugova, Dimitrie Duțiu din Satchinez, Florea Dimitrie, George Serbu din Secusigiu, Patrichie Miloș din Șemlacu Mare, Mihai Viculescu, Ștefan Cica, Nistor Brizu din Șoșdea, Vasile Iorgovan și Petru Purec din Târnava Mare, Ioan Bormiz, Nicolae Mătăsariu, Dumitru Vior din Topleț, Vasile Branca din Vărădia, Gligor Chindea din Voiteg, Ioan Roșin, Dimitrie Novacovici din Vrani; d) meseriași - Mihail Andrei din Bozovici, student Emilian Novacovici din Gârbovăț, Constantin Lungu din Feneș, Ion Balaci și soția Irina Balaci din Iablașița, avocatul Vichentie Pop din Jebel; comercianții: Iovan Șuboni și Nicolae Iacobescu din

70. *Ibidem*, documentul nr. 2103/1917.

71. *Amintiri din viața lui Emilian Novacoviciu*, 67.

72. *Ibidem*, 74.

Jebel, Ioan Doagă și Alexandru Vlădescu din Reșița și femeile Sofia și Laura Vlad din Chizătău, Safta Ghilezan din Iablanita, Maria Naslău, Paraschiva Naslău, Ana Naslău, Sofia Naslău, Floare Florea și soția preotului Simion Bartolomei din Vrâniut⁷³. Potrivit dispozițiilor, toți cei menționați mai sus nu aveau voie să părăsească localitatea în care fuseseră internați decât cu aprobarea specială, zilnic trebuiau să se prezinte la notarul comunal iar corespondența era atent cenzurată. În urma numeroaselor plângeri adresate, autoritățile vor da dovadă de clemență, treptat ei fiind eliberați, ultimii părăsind locurile de detenție în vara anului 1918.

O altă acțiune de intimidare întreprinsă împotriva fruntașilor români bănățeni a fost cea a domiciliului forțat. În baza ordonanțelor Ministerului de Interne și dispozițiilor cu referire la persoanele considerate periculoase din punct de vedere militar, al ordinii și siguranței publice, autoritățile erau împuternicite a pune sub control polițienesc toate persoanele considerate că nu prezintă încredere. Potrivit datelor culese de către profesorul Nicolae Ilieșiu în această situație s-au aflat 49 de preoți, 13 învățători, 38 de țărani, 1 primar, 1 avocat, 3 funcționari și 3 femei⁷⁴. Astfel, prin adresa primpretorului Körössy din Vârșeț, înaintată consiliului comunal Vărădia se arăta că „în urma stării de război cu România, în interesul statului și a derulării operațiilor de război a luat hotărârea de a pune sub pază politică, în sensul dispoziției 10962 a Ministerului de Interne, 11 locuitori (Pavel Mioc, Ion Alexandrescu, Pavel Farca, Ion Branca, Efreș Mioc, Livia Mioc, Francisc Stepan, Iosif Melina, Iosif Fabian, Iosif Caiman, Maria Căprița Bordei). Aceștia erau atenționați că: „nu aveau voie să părăsească domiciliul fără aprobarea notarului comunal, în fiecare zi la ora 12 trebuiau să se prezinte la primărie (absențele fiind consemnate într-un registru) nu puteau frecventa localurile publice, nu puteau părăsi locuințele între orele 20 - 5, nu puteau expedia telegrame și purta convorbiri telefonice numai cu aprobare, nu puteau întreține legături cu persoane străine localității numai în prezența autorităților”⁷⁵. În încheiere, zelosul primpretor sublinia că: „Despre toate acestea avizez consiliul comunal și pe cei interesați și-i somez să ducă la îndeplinire aceste dispoziții, căci în caz contrar vor fi pedepsiți cu 2 luni închisoare și amendă până la 600 de coroane și

73. I. Munteanu, V. M. Zaberca, M. Sârbu, *op.cit.*, p. 81-83. La 12 decembrie 1922 în sala mare a Primăriei din Timișoara s-a constituit *Liga foștilor internați sub regimul maghiar*.

74. *Ibidem*.

75. Arhiva Muzeului Banatului, *fond Nicolae Ilieșiu*, dosar Vărădia, f. 4.

voi dispune imediata lor punere sub arest. Contra acestei hotărâri nu este nici o cale de atac, ci numai plângere către Ministerul de Interne”⁷⁶.

În anul 1918 au loc schimbări importante pe toate fronturile de luptă. Marele Stat Major General al armatei germane propune o mare ofensivă pe frontul de vest. La 20 februarie are loc o întâlnire între împărații Wilhelm al II-lea și Carol al IV-lea. Cu acest prilej, suveranul german solicită interlocutorului său să sprijine ofensiva armatei sale prin declanșarea unei acțiuni asemănătoare pe frontul de sud-vest. Ideea este acceptată și în lunile următoare încep pregătiri de mare amploare pe frontul italian. Atacul principal a fost declanșat la 15 iunie și avea drept scop forțarea ieșirii în zona de câmpie. Ofensiva se va sfârși cu consecințe catastrofale pentru armata austro-ungară. Au fost decimate 12 divizii care cuprindeau aproximativ 150.000 de militari. În urma acestui insucces tot mai mulți soldați și ofițeri erau demoralizați. Starea de insubordonare se răspândește prietutindeni.

La fel de gravă devine însă situația și pe frontul balcanic. La 15 septembrie prin atacul bine pregătit al Antantei în Macedonia, la Dobropolje se năruie apărarea armatei bulgare. La 26 septembrie guvernul bulgar solicită armistițiul iar peste 3 zile armata sa capitulează fără condiții. În cursul lunii următoare exemplul său este urmat de Turcia. Drumul trupelor aliate aflate sub comanda generalului Franchez d'Esperey este deschis acum spre granițele sudice ale Austro-Ungariei. Structura internă a statului dualist începe să se clatine. În octombrie italienii trec la ofensivă, reușesc să treacă râul Piave și să penetreze liniile de apărare inamice. La 3 noiembrie sunt ocupate orasele Trient și Triest iar în după amiaza zilei, în vila Giusti de lângă Padova, generalul Viktor Weber semnează capitularea în prezența reprezentanților Antantei.

Cum au evoluat lucrurile în Banat. Începând cu toamna anului 1918, numărul acțiunilor protestatate organizate în localitățile urbane s-au înmulțit. Autoritățile administrative se văd silite să ia măsuri preventive. Prim comitele Timișului inspectează în prima jumătate a lunii octombrie părțile sudice ale comitatului și face declarații liniștitoare. Scopul vizitei era domolirea spiritelor agitate. La 6 și 20 octombrie, la Timișoara au loc demonstrații pentru încheierea ostilităților militare. La 26 octombrie, participanții la manifestația organizată pe străzile orașului au dărâmat statuia generalului austriac Antoniu Scudier precum și monumentul lui Coronini. Trebuie avut în vedere faptul că încă din momentul înfiripării sale, monarhia dualistă s-a aflat mereu

76. *Ibidem*.

în fața unor aprige controverse. Arhitecții din partea maghiară, considerau că înțelegerea din 1867 reprezenta o soluție menită să asigure ființa națională a Ungariei chiar în cazul unei eventuale dezmembrări. În schimb, adversarii prevesteau că datorită politicii maghiare ajunsă în situația de susținătoare a imperiului, Ungaria s-ar prăbuși odată cu dezintregirea acestuia. Relatând despre distrugerea statuii baronului Scudier, publicația locală *Temesvári Hírlap* consemna că monumentul „a fost dărâmat cu o rangă. Nu are importanță de cine. Nici nu merită să mai fie ridicată. Ea reprezenta o lume veche, dispărută, militarismul, servilismul și închinarea la idoli”⁷⁷.

În scurt timp, aceeași soartă a avut-o și grupul statuar al Victoriei, ridicat de autoritățile habsburgice în anul 1852 în fața Primăriei. Prin aceste acte, o parte a locuitorilor orașului protestau împotriva dominației austriece. La 27 octombrie și organizația locală a Partidului Social Democrat a organizat un mare miting în zona centrală a orașului, în timpul căruia mai mulți fruntași locali au solicitat încheierea războiului și constituirea unui nou guvern care să cuprindă și reprezentanți ai muncitorimii și naționalităților.

Sub presiunea străzii, consiliul orașenesc întrunit la 28 octombrie, într-un cadru sărbătoresc, sub președenția prim comitelui Körössy György, la propunerea lui Radocsay Ladislau proclamă deslășirea de Austria. Cu acest prilej este adoptată o hotărâre în șase puncte prin care se cere sfârșirea grabnică a războiului, încheierea unei păci durabile, menținerea intactă a integrității teritoriale a țării, legiferarea votului universal, egal și secret, desființarea cenzurii, dreptul de asociere și întrunire⁷⁸.

Starea de spirit antirăzboinică ce cuprinsese poporul s-a putut constata și cu ocazia manifestației organizate la 29 octombrie de către muncitorimea și tineretul timișorean, când participanții au purtat în mod simbolic o spânzurătoare de care atârna o păpușă, reprezentându-l pe pe fostul premier Tisza István, considerat ca unul din principalii vinovați de declanșarea războiului. Acțiunea protestatară s-a încheiat cu un nou miting în cadrul căruia au luat cuvântul liderii social-democrați Leopold Somlo și Otto Roth precum și reprezentantul Partidului Radical Kálmán Jakobi. În cuvântul său, primul vorbitor a subliniat faptul că numai o pace rapidă și separată de Austria va putea feri zona de o invazie a trupelor Antantei. Otto Roth a comparat situația existentă cu cea din Rusia.

În final, el a făcut cunoscut că în acele momente tulburi sosise vremea ca locuitorii Banatului să-și ia soarta în propriile mâini, inclusiv de a purta tratative directe cu adversarii. Ideea transformării regiunii într-o entitate autonomă începea astfel să mocnească printre unii oameni politici locali⁷⁹. Kálmán Jakobi a atacat guvernul pentru faptul că în loc să dirijeze armata la granița sudică a statului, a dispus concentrarea a 140.000 de soldați în jurul Budapestei pentru a interveni în cazul unor dezordini.

În dimineața zilei de 30 octombrie publicațiile periodice timișorene făceau cunoscut că seara, va avea loc un nou miting iar a doua zi în jurul prânzului munca va fi sistată în principalele întreprinderi industriale din oraș.

Într-adevăr la 31 octombrie, sub presiunea manifestațiilor de stradă, la Timișoara se constituie un *Consiliu Poporal Bănățean* care desemnează comisari pentru fiecare din cele trei comitate bănățene⁸⁰.

În zilele următoare, soldații întorși de pe front, revoltați de lipsurile în care se zbăteau familiile lor iau cu asalt conacele celor avuți împărțind celor înfomețați stocurile de alimente și de alte bunuri rechiziționate. În multe localități, autoritățile fac apel la aparatul represiv. Jandarmii și așa numitele *gărzi de oțel* intervin cu brutalitate, mulți locuitori nevinovați căzând victime măcelurilor.

Pentru ieșirea din impas locuitorii satelor se întrunesc și constituie consilii și gărzi naționale. Ele aveau menirea de a asigura ordinea internă, garanția vieții și a averii publice și particulare. Treptat noile organisme încep să controleze toate problemele legate de viața de zi cu zi, devenind practic nucleul a unei noi administrații. Activitatea lor a fost însă întreruptă brusc datorită intervenției armatei regale sârbe. Prin convenția de armistițiu de la Belgrad s-a luat hotărârea ca trupele austro-ungare să evacueze Banatul. Până la Conferința de Pace însă urma să fie menținută vechea administrație maghiară.

Profitând de situația incertă, comandamentul armatei sârbe dispune ocuparea zonei. Timp de o săptămână, începând cu 12 noiembrie, unități militare sârbe ocupă aproape întregul spațiu bănățean, la 20 noiembrie ele atingând linia Mureșului pe distanța de la Lipova la Seghedin. În scurt timp, unitățile armatei sârbe sunt urmate de trupe franceze care vor staționa în Banat până la începutul lunii august 1919 când zona va fi divizată între România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven.

77. N. Ilieșiu, *Timișoara - monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1943, 106.

78. J. Geml, *op. cit.*, 89.

79. W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *op. cit.*, 59.

80. V. Dudaș, *Aurel Cosma (1867- 1931)*, Ed. Mirton, Timișoara, 1998, 59-60.

AUSZÜGE AUS DER GESCHICHTE DES BANATS IN DEN JAHREN DES ERSTEN WELTKRIEGS

(Zusammenfassung)

Dieser Artikel versucht, so wie es auch aus dem Titel ersichtlich ist, die Folgen des ersten Weltkriegs in den Städten und Dörfern des Banats darzustellen.

In den Jahren des ersten Weltkriegs waren die Banater mit zahlreichen Problemen im täglichen Leben konfrontiert. Das Lebensniveau sank wegen des starken Preisanstiegs schnell. Die starke Geldentwertung minderte die eigentlichen Einkommen der Bevölkerung stark. Wegen wiederholter Beschlagnahmen wurden die Lebensmittelrationen der Bevölkerung ständig reduziert und wurden somit unzureichend. Unter diesen Bedingungen litten viele Familien fast an Hungersnot. Aufgrund einiger außerordentlicher Gesetze, die wegen des Kriegszustands verhängt wurden, wurden mehrere bürgerliche Freiheiten aufgehoben. Ein Teil der Banater Fabriken wurde, genauso wie in anderen Teilen der Monarchie, militarisiert und ihre Produktion diente der Kriegsführung. Immer mehr übernahmen Kinder und Frauen in den Fabriken die Arbeit der Männer an der Front und auch die Dauer eines Arbeitstages wurde ausgedehnt. Da viele der Zehntausenden Banater nicht mehr von den Kriegsschauplätzen zurückkehrten, wurden viele Frauen Witwen und zahlreiche Kinder elternlos.

Aufgrund dieser schwierigen Situation mit zahlreichen Entbehrungen und Lebensverlusten wurde die Unzufriedenheit der Menschen in Strassenunruhen und anderen Bewegungen mit sozialem Charakter sichtbar. Am 29. Mai gingen einige Hundert Temeswarer auf das Rathaus zu. Es wurde eine Gruppe von 20 Menschen ausgewählt und diese stellten den Behörden der Stadt die Beschwerden der Einwohner der Stadt vor. In erster Linie verlangten sie, dass die Probleme mit der Lebensmittelversorgung gelöst würden. Die Behörden versprachen, dass sie dieses Problem im Rahmen des städtischen Rates analysieren würden. Da die Demonstranten mit der Antwort der Behörden nicht zufrieden waren und außerdem von einem Vertreter des Rathauses beschimpft wurden, entschieden sie, die Angelegenheit in ihren eigenen Hände zu nehmen und brachen mit Gewalt in

mehrere Lebensmittelläden in der Gegend ein. Daraufhin wurden mehrere Personen verhaftet. Diese Handlungen der Bürger aus Temeswar hatten auch in anderen Banater Ortschaften ein Echo, zahlreiche Bewegungen fanden im industriellen Zentrum Resita statt.

Der Erfolg der russischen Revolution wurde mit Enthusiasmus aufgenommen und es wurden neue Protestbewegungen organisiert. Die Teilnehmer verlangten immer mutiger, dass ein gerechter Frieden ohne Anschluss und Schadensersatz geschlossen werde und dass das Recht aller Völker auf Selbstbestimmung erkannt werde. Für die Behörden war es immer schwieriger, die strengen Maßnahmen, die sie während der ersten Jahre des Krieges ergriffen hatten, durchzusetzen.

